

Harlo, s Chronyk

Stichting

Heemkunde Markelo

Jaargang 13

Nummer 1

April 2010

Marclo's Chronyke

Uitgave van de Stichting Heemkunde Markelo

ISSN 1877-0754

Inhoud

Van de redactie	2
Rotterdam, de meidagen van 1940	3

Van de redactie

Acht april 1945. Markelo wordt bevrijd van het Duitse juk. Het plein voor het gemeentehuis stroomt vol met Markeloërs, onderduikers en vluchtelingen. Vanaf Goor komen de Poolse bevrijders, vanaf Laren de Canadezen. De menigte is uitzinnig van vreugde, zwaait en juicht naar onze bevrijders. Wij zijn vrij. Tegelijkertijd komt ook het verdriet naar boven bij velen die hun dierbare hebben verloren tijdens de bezettingsperiode.

Deze maand is het 65 jaar geleden dat deze uitzinnige dag plaats vond. In het kader van deze herdenking willen de Stichting Heemkunde Markelo en de redactie van dit blad een themanummer wijden aan de periode 1940-1945. In dit nummer komen persoonlijke belevenissen aan de orde, zoals dwangarbeid in Duitsland, razzia's, het schoolonderwijs bij de boeren op de deel enz. Ook belevenissen die zich afspeelden tijdens en na de bevrijding. Zo zijn er tal van onderwerpen die zich plaatselijk afspelen en die naar het oordeel van de redactie niet in de vergetelheid mogen verdwijnen. Hoewel de archieven over de periode openbaar zijn, zullen wij toch bepaalde gebeurtenissen behandelen zonder namen te noemen, zodat eventuele nabestaanden zich niet gekwetst behoeven te voelen.

We zijn ons er van bewust dat we met dit nummer nog lang niet alle plaatselijke gebeurtenissen een plaats hebben gegeven in de historie van Markelo. Er is echter in de loop der jaren zoveel gezegd en geschreven over de "oorlog" dat wij met dit nummer redactioneel deze afschuwelijke periode voorlopig proberen af te sluiten. Niet dat wij allen deze periode moeten vergeten, verre van dat, want telkens opnieuw zullen wij moeten zeggen: "dat nooit meer".

Brandend Rotterdam

Rotterdam, meidagen van 1940 en W.O.II

We waren nog maar net verhuisd naar een bovenhuis aan de overkant van de straat. In de, nog niet in gebruik genomen, voorkamer stonden de vloerkleden nog opgerold tegen de schoorsteen aan. Mijn broertje was negen weken oud toen de oorlog begon.

Mijn vader was naar zijn werk toen we gewaarschuwd werden door politie of militairen dat het gevaarlijk was boven te blijven en zo kwamen we in de gang van de benedenburen terecht. Iedereen zat op de grond, naast elkaar in een lange rij, met iets op zijn hoofd dat misschien bescherming kon bieden tegen rondvliegende scherven of puin, een pan of vergiet.

Toen, het bombardement was al aan de gang, moesten we het huis en de stad uit, weg uit de gevarenzone. Mijn oudste broer, 11 jaar, werd door mijn moeder nog naar boven gestuurd om wat kleertjes en luiers voor de baby te halen. Daarna vluchtten we, de straat uit, overal waar we langs kwamen brandden er al

huizen. In een fietsenstalling stond een ongebruikte kinderwagen, mijn moeder pakte die en legde de baby daarin. Mijn oudste zus van dertien had mijn iets oudere zus en mij aan de hand. Daarachter liepen mijn twee grote broers 11 en 7 jaar, mijn moeder sloot de rij. Over brandende balken en vallend puin de stad uit, naar de polder, daar zou het veilig zijn. Op de Oostzeedijk was het al een vuurzee. Er lag een brandende balk in de weg, wij konden er wel overheen stappen maar de kinderwagen was moeilijk er over te tillen. Iemand riep: “Wacht even vrouw Roodhorst, dan help ik je!” Maar mijn moeder gaf een ruk aan de wagen en die schoot erover heen.

Op hetzelfde moment kwam de voorgevel van het brandende pand naar beneden. Net achter haar. Zo liepen we voort tot buiten de stad. Vreemd was dat niemand iets zei, iedereen liep maar. Zelfs de kinderen hoorde je niet. Later bleek dat het stuk lopen door de brand niet eens zo lang is geweest, misschien een twee- of driehonderd meter, maar als je drie bent is het met die kleine beentjes bijna alsof het de hele weg duurt. Die nacht sliepen we in een soort schuurtje of tuinhuisje in de Prins Alexanderpolder.

Dit herinner ik me nog, andere gegevens heb ik van horen vertellen, zoals dat mijn vader ons heeft lopen zoeken en alsmaar te horen kreeg: “Ja ze zijn ergens verderop, ga maar verder.” Uiteindelijk heeft hij ons gevonden. En iemand die mijn moeder gerust stelde: “Je huis staat er nog, morgen kun je terug.” Helaas dat was niet het geval, alles was weg ook alle foto's, de steuntjes bij herinneringen, en die mis je later het meest.

De dag na het bombardement liepen we terug en kwamen terecht in het huis, een driekamerwoning, waarin mijn grootmoeder en twee van haar dochters woonden. Vanaf dat moment werd dat: vijf volwassenen en zes kinderen. In de voorkamer sliepen opoe, de twee tantes en de twee grotere jongens. De achterkamer was huiskamer waarin ook de was te drogen hing. Met een baby valt er elke dag wel het nodige te

drogen. Boven, waar nog een slaapkamer was, sliepen mijn ouders, de drie meisjes in één bed en de baby. Dit heeft jaren geduurd tot er in 1943 een tweekamer verdieping vrijkwam en mijn grootmoeder met de twee tantes verhuisden. Omdat we alles kwijt waren, alleen de kleren die we droegen hadden we nog, werd er van alles door familie bij elkaar geschraapt om ons aan te kleden en van bedden en beddengoed te voorzien. Wel kwam er later een uitkering voor de getroffen, dat was echter niet veel en je moest kunnen aantonen dat je de spullen ook werkelijk had bezeten. Iets dat vrijwel onmogelijk was. Het is tot ver na de oorlog geweest dat mijn ouders spaarden om weer een nieuw meubelstuk te kunnen kopen.

Dit bombardement werd de aanleiding tot de capitulatie van Nederland en de bezetting door de Duitsers.

Ergens in deze puinhopen stond ons huis

Twee oorlogsslachtoffers uit Markelo De familie Van Zon zwaar getroffen in eerste oorlogsdagen

Op een vroege morgen van begin mei 1940 ontwaakt de Markelose bevolking vroegtijdig uit hun nachtrust door geraas en geronk. Naar buiten kijkend zien ze bommenwerpers in formatie naar het westen vliegen. Al lang hoopt men dat Nederland niet in de oorlog zal worden betrokken, dit blijkt slechts ijdele hoop. Wanneer ze naar de radio luisteren wordt bevestigd dat de Duitsers onze grenzen hebben overschreden. Bij iedereen roept dit angstige gevoelens op, maar vooral bij die mensen waarvan één of meerdere zoons zijn gemobiliseerd om het vaderland te verdedigen.

Dit is ook het geval bij de familie Van Zon, wonend aan de Rijssenseweg te Markelo. De vader, 'Opa Van Zon', was algemeen bekend omdat hij voor Klumpers met de kar de klanten bezocht. Het echtpaar had vier kinderen, drie zoons en een dochter. De zoons Jan en Bernhard zijn bij het uitbreken van de oorlog in militaire dienst.

Jan is de oudste zoon, geboren op 3 april 1908 te Markelo en op 23-1-1935 gehuwd met Dina Lonink uit Markelo. Uit dit huwelijk wordt in 1936 zoon Gerrit B.J. van Zon geboren. Na hun trouwen heeft het echtpaar een bakkerij in Holten opgestart en het komt dan ook bijzonder

ongelegen dat hij, reeds een paar jaar later, door de mobilisatie in dienst wordt opgeroepen. Dan moet zijn vrouw, met een peuter van drie jaar, de bakkerij runnen.

Als dienstplichtig sergeant van de 9^e Compagnie 159^e Batterij Luchtdoelartillerie, Korps Luchtdoelartillerie, wordt hij gestationeerd nabij de pontonbrug in Culemborg. Volgens de gegevens vallen op de morgen van 11 mei vele laagvliegende vijandelijke toestellen de batterij, waartoe Jan behoorde, aan. Een bom ontploft midden in de stelling, hierbij raakt Jan zwaar gewond door een bomscherf die een buikbloeding veroorzaakt. Wat erger is: de hospitaalsoldaat beschikt niet over voldoende verbandmiddelen omdat zijn voorganger de verbandtas had verloren en er nog geen nieuwe was. De overige soldaten zijn bang, ze hebben nog nooit iemand meegemaakt die zoveel bloed verliest. Hij wordt nog wel vervoerd naar het ziekenhuis van Culemborg. Ook hier treft hij het niet. De Rode Kruismedewerkers durven hem niet te behandelen want het ziekenhuis ligt in de vuurlinie. Volgens een getuige is Jan daar dan ook dood gebloed. Vrouw en kind blijven alleen achter in Holten. Zij heeft met behulp van personeel de bakkerij voortgezet, later is die door haar zoon overgenomen. Een dienstkameraad die hoort dat Jan is overleden wil in het ziekenhuis afscheid nemen van hem en komt daar tot de ontdekking dat het getoonde lichaam niet van Jan is maar van een Duitse soldaat die aan een hoofdwond is overleden. Vervolgens moet zijn broer Derk naar Culemborg komen om hem te identificeren. Op 13 mei wordt Jan, met drie andere gesneuvelden, begraven op de Algemene Begraafplaats in Culemborg. De plechtigheid wordt geleid door dominee Bleeker en een veldpredikant. Onder grote belangstelling van de zijde van de burgerij vindt op 18 juli 1940 de herbegrafenis op de Oude Gemeentelijke Begraafplaats in Holten plaats. Daar voert dominee Jebbink het woord, hij richt woorden van troost tot de weduwe en haar zootje en tot de andere familieleden.

Nog jarenlang bezoekt de familie Deenink uit Culemborg de familie Van Zon, zowel in Holten als in Markelo. De heer Deenink is doodgraver daar en tevens kosteer van de Hervormde Kerk. Zij brengen altijd een kistje kersen van hun eigen fruitbomenbedrijf en hij verzekert de familie dat, ondanks alles, het stoffelijk overschot van Jan in Holten is begraven.

Bernard Grote onzekerheid is er over het lot van hem. Het verdriet om het overlijden van Jan maakt dat alleen maar erger. Op de Grebbeberg, waar Bernard is gelegerd, is bekend dat er zwaar is gevochten. En ondanks dat men heeft gehoord dat hij nog in leven is, gaan zondags, op eigen houtje, zijn toenmalige vriendin Janna, zijn broer Derk en vader Opa van Zon naar hem op zoek. Als ze in de buurt van de Grebbeberg naar hem zoeken, komt Bernard thuis voor een dichte deur en gaat naar het huis van Derk waar hij zijn moeder en zuster aantreft. ‘Avonds komen ook de anderen terug.

Over wat hij op de Grebbeberg heeft meegemaakt heeft Bernard echter nooit veel verteld, alleen dat het verschrikkelijk was. Vaak blijkt dat mensen die dergelijke gruwelijkheden hebben meegemaakt daar niet kunnen of weinig over willen vertellen. Het sneuvelen van zijn broer heeft daar zeker aan bijgedragen. Hij en zijn vader zijn nog lang min of meer getraumatiseerd geweest door het gebeuren uit deze eerste oorlogsdagen.

Familie Olydam eveneens in rouw gedompeld

Wanneer in augustus 1939 een algehele mobilisatie plaatsvindt, moet ook de 27-jarige H. (Hendrikus) Olijdam in militaire dienst. Zijn vrouw en twee kinderen (1 maand, 2 jaar) thuis op de boerderij achterlatend. In totaal werden 150.000 soldaten opgeroepen. Na hun opkomst werden ze in twee dagen in hun oorlogsstellingen ondergebracht. Voor Hendrikus werd dit de verdediging van de IJssellinie in de buurt van Doesburg. Hij behoorde tot 1^e compagnie IIe bataljon, 35^e regiment infanterie. Tot mei 1940 werd er gewerkt aan de bouw van loopgraven, stalen en betonnen kazematten. Bij hoog water liepen deze

kazematten onder water. Toen op 9 april de Duisters Noorwegen binnenvielen werd voor ons hele land de Staat van Beleg afgekondigd en werden op 9 mei alle verlopen ingetrokken. Op 10 mei 's morgens op 3.55 uur Nederlandse tijd overschreden de Duitsers de Nederlandse grens en vlogen de eerste vliegtuigen over de IJssellinie.

Voltreffer

Kazemat 64 kon de hele haven van Doesburg en de Angelose brug bestrijken. Toen om ongeveer half zeven de eerste Duisters in vizier kwamen werd onmiddellijk vuur gegeven. Ook het stuk veldgeschut dat bij het G.T.M. wachthuisje stond opgesteld, verweerde zich heftig. Door een voltreffen van de vijand werd dit stuk reeds na een 20-tal schoten uitgeschakeld.

Daarbij sneuvelden sergeant Brandsma, de korporaals Kruithof en Van Lingen en soldaat Olijdam. Ondertussen werd er langs de gehele linie stevig gevochten.

De Duitsers hadden op niet zoveel tegenstand gerekend en daarom besloten zij Nederland op de knieën te dwingen door een aanvang te maken met terreurbombardementen. Op 14 mei werd Rotterdam gebombardeerd (zie elders in deze uitgave) waarbij 800 doden vielen en 80.000 mensen dakloos werden.

H.Olydam

Gedreigd werd om Den Haag en Utrecht hetzelfde lot te laten ondergaan, hierna besloot generaal Winkelman te capituleren. Hendrikus werd eerst begraven in Doesburg met tal van andere gesneuvelden. In een gedenkboekje "De wacht aan de IJssel" staat geschreven: *Hendrikus Olijdam, geboren te Markelo op 18 november 1908.*

Hij sneuvelde als een dappere soldaat op 10 mei 1940 voor Doesburg. Zijn laatste rustplaats is in Markelo te vinden. Later in het jaar is Hendrikus begraven in Markelo. In de raadsvergadering 31 oktober 1940 is besloten dat de gemeente een deel van de kosten voor het grafmonument voor haar rekening neemt. Wel heeft de gemeente nog geprobeerd om deze kosten bij het Rijk te verhalen.

Onderdrukking

Na de bezetting in mei 1940 deden de Duitsers het voorkomen alsof alles bij het oude bleef. De gemeenteraad, de politie en andere instellingen mochten gewoon door blijven functioneren, mits hierdoor geen schade werd berokkend aan de bezettingsmacht. Dit was echter maar schijn. Uit de talloze bekendmakingen en verordeningen die vanuit het Gewestelijk Politiepresidium te Arnhem naar de gemeenten werden gestuurd, blijkt dat de vrijheid van de Nederlanders op een geniepige manier steeds verder wordt beknot. De gemeenten op hun beurt moesten toezien dat deze verordeningen goed werden nageleefd.

Onderstaand enkele fragmenten uit de verordeningen waar ook de gemeente Markelo op toe moest zien dat ze nageleefd werden. Wij hebben hier de letterlijk tekst opgenomen met de bijbehoren datum.

Koninklijk Huis

d.d. 1 juli 1941

“Wilhelmina van Oranje-Nassau, die naar het vijandelijk buitenland is gevlucht, heeft zich thans aan de zijde der Sovjets geplaatst. De Rijkscommissaris voor het bezette Nederlandsche gebied, heeft daarom gelast, dat afbeeldingen van welke aard van de levende leden van het Huis van Oranje-Nassau uit alle overheidsgebouwen etc. verwijderd moeten worden”. Ik verzoek

de gemeente te willen controleren dat bovenstaand verbod stipt wordt nageleefd.

Foto's van buitenlandse vliegtuigen

d.d. 13 augustus 1941

De Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des S.D. deelt via het gerechtshof in Arnhem mede:

“De verkoop van foto's van buitenlandse vliegtuigen is voor den duur van den oorlog verboden. Alle foto's van buitenlandsche vliegtuigen moeten daarom in beslag worden genomen. U wordt verzocht de onder U ressorteerende politie-instanties te instrueeren en op te dragen zich met mijne 'Dienststellen' in verbinding te stellen. Enz.”

Reisvergunning

d.d. 6 april 1943

Hierbij geef ik de volgens een courantenbericht noodzakelijke reisvergunning af naar het Joodse kam te Vught (NB), ten behoeve van het gezin Heyman, alhier woonachtig E 69. De Burgemeester van Markelo

Kerkklokken

22 april 1943

Het komt in den laatsten tijd voor, dat afbeeldingen van Kerkklokken, welke uit de torens zijn genomen, worden verspreid en daarin handel wordt gedreven. Politiegezagdragers moeten dergelijke foto's, films of andere afbeeldingen in beslag nemen. Vervolgens moeten de in beslag genomen beeltenissen worden opgezonden aan de Aussenstelle der Sicherheitspolizei und des SD., vergezeld van een opgave van de namen, voornamen etc. van de vervaardigers en de verkopers. Op inzending van negatieve berichten wordt geen prijs gesteld.

Dragen Margriet

22 april 1943

Het komt in den laatsten tijd veel voor, dat broches en andere insingnes in de vorm van margrietten worden gedragen. In verband met den naam van het jongste dochtertje van prinses Juliana moet in het dragen van dergelijke voorwerpen een demonstratie tegen de bezettende overheid worden gezien.

Dergelijke voorwerpen moeten in beslag worden genomen en vaststellen en vaststellen door wie deze voorwerpen worden vervaardigd. Voorwerpen en procesverbaal opzenden aan de Assenstelle, enz.

Indien, zoodra de bloeitijd der margrietten is aangebroken, straks misschien echte margrietten op wijzen worden gedragen, wordt de dragers ervan er op te wijzen, dat hierin een demonstratie wordt gezien. Enz.

Distributie

Om er voor te zorgen dat de steeds schaarser wordende (levens)middelen eerlijk werden verdeeld had de Nederlandse regering al voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog voorbereidingen getroffen om tot distributie over te kunnen gaan. De crisisjaren hadden het land verzwakt, er waren maar weinig voorraden aangelegd en veel mensen hamsterden levensmiddelen en andere goederen. Aanvankelijk moedigde de overheid dit hamsteren zelfs aan, maar al snel ging men zich zorgen maken over de beschikbaarheid van levensmiddelen en zag zich genoodzaakt over te gaan tot distributie. Als gevolg van de oorlogshandelingen kwam de productie bij een aantal vitale bedrijven – ook in Markelo – (bijna) stil te liggen, waardoor de aanvoer sterk verminderde. Zo werd bij de slachterij van de Gebrs. Dollekamp wekenlang niet gewerkt en werkte “*Klumpers Pompernikkel- en beschuitfabriek*” begin juni 1940 nog maar op halve kracht. Herhaaldelijk verschenen oproepen in de krant dat levensmiddelen en gebruiksartikelen slechts in normale hoeveelheden mochten worden gekocht.

Weekoverzicht Distributie ⁷⁸

Week van 16 Sept. t/m 23 Sept. '40			
DISTRIBUTIEBESCHIEDEN			
ARTIKEL	EON. No.	TOEVAK.	BASISLEN.
Suiker	12 Alg. Distributiebeschr.	16 Aug. t/m 27 Sept.	1 K.G.
Koffie en Thee	18 Alg. Distributiebeschr.	16 Aug. t/m 27 Sept.	150 gram Koffie of 10 gram Thee
Tarweklein, tarwe-meel, broodwitmeel, roggeklein roggemeel, seif, bakmeel	11 Alg. Distributiebeschr.	7 Sept. t/m 4 Oct.	250 gram
Boter	3 t/m 12 Besluit	24 Aug. t/m 18 Oct.	1/2 K.G. per liter
Boter (verleensels niet)	9 t/m 12 Verord.	24 Aug. t/m 18 Oct.	1/2 K.G. per liter
Margarine	3, 6 en 7 Verord.	24 Aug. t/m 18 Oct.	1/2 K.G. per liter
Vet	8 Verord.	24 Aug. t/m 18 Oct.	1/2 K.G. per liter
Eijer, gekookte (of afgemeten)	41 Alg. Distributiebeschr.	7 Sept. t/m 4 Oct.	250 gram
Havermout, gerst, jare- vinkzaai, graan	54 Alg. Distributiebeschr.	7 Sept. t/m 4 Oct.	250 gram
Vorstvrij, maïsmeel, spaghetti	13 Alg. Distributiebeschr.	9 Sept. t/m 4 Nov.	300 gram
Maïsmeel, pasta-meel, pasta's en pasta's	28 Alg. Distributiebeschr.	9 Sept. t/m 1 Nov.	300 gram
Brood	24 Besluitverord. No. 6	16 t/m 22 September	per liter 125 gr. rogge- of 100 gr. witte brood
Panaceum	Panaceumwet, par. 4	9 Sept. t/m 1 Nov.	2 liter
Zeepe	113 Alg. Distributiebeschr. „1 maximum t/m 10 gram liter“	11 Aug. t/m 24 Sept. 11 Aug. t/m 24 Sept.	125 gram toiletzeep of 100 gram waszeep of 200 gram huishoud- zeep of 125 gram toiletzeep of 100 gram waszeep of 200 gram huishoud- zeep De kosten die aan het water worden verreken
Schermwep	136 Alg. Distributiebeschr.	31 Aug. t/m 11 Dec.	50 gram

De bezetter voerde aan het begin van de oorlog nieuwe stamkaarten in om hiermee de duizenden onderduikers van voedsel af te snijden. Met de stamkaart én een Identiteitsbewijs kon men op het Distributiebureau de verschillende bonnen afhalen. Met name de verplichte invoering van het Identiteitsbewijs liep niet erg vlot en herhaaldelijk werd de bevolking opgeroepen er een aan te schaffen. *“Vanaf 1 november 1940 zal in de provincie Overijssel worden*

gecontroleerd op het bij zich dragen van een behoorlijk identiteitsbewijs.”

In de krant verschenen regelmatig advertenties, waarin werd vermeld wanneer welke bonnen beschikbaar waren.

Per bon konden vaste hoeveelheden brood, aardappelen, vlees enz. worden gekocht. Deze rantsoenen liepen in de loop van de oorlog aanzienlijk terug.

Er werden extra rantsoenen verstrekt aan bijvoorbeeld zieken, zwangere vrouwen, kinderen en mensen die zware arbeid verrichtten. Praktisch alles, wat in het dagelijks leven nodig was kwam "op de bon". Op den duur waren er dan ook meer dan veertig soorten distributiekaarten in omloop. Een lawine van voorschriften stortte zich uit over het land
Op vele terreinen werd de schaarste voelbaar:

Per kleedwagen naar het gemeentehuis?

"Van heden af mogen bruidsparen en aanverwante familieleden niet meer per auto naar het gemeentehuis worden vervoerd, aangezien de burgemeester niet gerechtigd is daarvoor een benzine-bon af te geven. Dus maar weer naar den ouden tijd terug en evenals onze voorvaderen weer de witte kleedwagen in gereedheid gebracht."

De leider van de distributiedienst Markelo maakt bekend, dat wederom kaarsen voor stal- en voertuigverlichting beschikbaar worden gesteld. Ter verkrijging van de benodigde bonnen kan men zich op Dinsdag 13 oktober 1942 van 9-12 uur vervoegen in 't 'Uitreiklokaal' en van 2-4 uur bij Redeker in Kerspel-Goor."

Omdat ook de petroleum gerantsoeneerd werd en soms maar beperkt beschikbaar was, besloten veel inwoners, vooral in de buurtschappen, een aansluiting op het elektriciteitsnet aan te vragen. In bijna elke raadsvergadering stonden dergelijke verzoeken op de agenda.

Voedselbonnen

Distributiekantoor

Veelal werden de kantoren geleid door ambtenaren met het hart op de goede plaats en dat was zeker in Markelo het geval. Vanuit het gemeentehuis of soms de achterzaal van café Wissink (Hotel De Zwaan) of café Smit, werd eerst o.l.v. Joh. Prins en later Jan Hakkert de distributie geregeld. Alle distributiebescheiden waren in de kluis van het gemeentehuis 'veilig' opgeslagen.

Conflict in Elsen

De Distributiedienst had o.a. een uitgiftepunt in een lokaal in de voormalige school in Elsen. Ditzelfde lokaal werd tevens gebruikt voor het geven van godsdienstonderwijs, uiteraard op dagen dat geen distributie plaats vond.

Door een misverstand gebeurde het tweemaal, dat de uitreiking was gepland op uren, dat de lokaliteit door godsdienstonderwijs was bezet. *“Om de belanghebbenden niet te ontrieven”*, is toen bij wijze van noodmaatregel gebruik gemaakt van de

textielwinkel, annex café van (de joodse) D. Heijman te Elsen. Dit zette kwaad bloed bij enkele Duits gezinde inwoners. Een klacht bij burgemeester Korthals Altes werd echter door deze afgewimpeld, wat er toe leidde, dat hij een brief ontving van de Onderkringleider der NSB.

Een citaat hieruit:

“Volksgenoot,

Mij werd gerapporteerd, dat in de buurtschap Elzen van Uwe gemeente de uitreiking der distributiebescheiden reeds twee maal plaats gevonden heeft in het Café van een Jood.

Nu thans van gezaghebbende zijde alles gedaan wordt om het contact tussen Joden en niet-Joden tot een minimum te beperken lijkt het mij op zijn zachts uitgedrukt Uwerzijds zeer ontactisch de hierboven vermelde handelswijze te negeren.

Ik moge U ernstig in overweging geven voor deze buurtschap een andere gelegenheid aan te wijzen. Er kunnen geen redenen aanwezig zijn dat dit thans in het café van een Jood moet plaats hebben

Ik vertrouw, dat U van het bovenstaande goede nota zult nemen, daar ik bij herhaling genoodzaakt zal zijn e.e.a. de tot ingrijpen bevoegde instanties ter kennis te brengen.

8 Hooimaand 1942

Hou Zee!

w.g. J. van der Velden

De burgemeester reageerde met een formele brief aan de Commissaris in Zwolle en eindigde deze met: *“Inmiddels is eene regeling getroffen, waardoor een misverstand als thans heeft plaats gevonden, voor de toekomst uitgesloten moet worden. De lokaliteit in de voormalige school in Elsen is en blijft de aangewezen plaats voor de uitreiking.”*

Zijn brief is gedateerd zoals een goed Nederlander dat betaamde: 15 **juli** 1942

Boeren

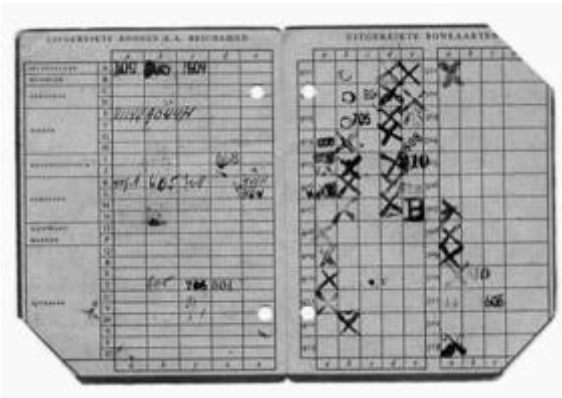
De boeren hadden al enige jaren ‘ervaring’ opgedaan wat het betekende in een crisistijd te leven. De ene “*Officiële Crisis-Publicatie*” na de andere legde het handelen van de boeren steeds meer aan banden. Betrof het geen melk, het houden van kalveren, of mestvarkens dan ging het wel over zaaigranen en peulvruchten, aardappelen of het vermalen van eigen verbouwd graan.

Voor dit alles dienden de boeren zich te vervoegen bij “*den plaatselijken bureauhouder van Markelo, D.H. Sligman, (de Kuper, M 108.*

Men dient zich te melden aan het huis, vroeger bewoond door de fam. Nijland, naast Wormgoor (nu Stationsstraat 27),”

Al snel werd het ‘kantoor’ van Sligman verplaatst naar ‘t Kistemaker, ongeveer gelegen aan het begin van de huidige Koekoekslaan.

Niet alleen de boeren, maar ook handelaren in veevoeders en de plaatselijke bakkers konden uitsluitend via de bureauhouder bestelbonnen krijgen voor het inkopen van hun grondstoffen.

Stamkaart

In september 1939 kwam het veevoer op de bon. De eerste dagen verliepen nogal chaotisch, omdat de bonnen niet op tijd beschikbaar waren: *“Een groote drukte heerschte er gisterenmorgen bij de aangifte voor veevoederdistributie. En ook heerschte er groote ontstemming dat deze distributiebons er niet voor Dinsdag-Woensdag zouden zijn en dat de leveranciers zonder bon niets mogen afleveren, het laatste op bevel van Zwolle. We hoorden landbouwers, die 500-1000 kippen hadden plus een aantal varkens, waarvoor geen voer meer aanwezig was, enkel dan ondermelk. Niets hielp, 't was absoluut verboden zonder bon voer af te geven. Deze toestand kan toch niet duren? Het toestaan van een voorschot op de af te geven bonnen zou alle ontevredenheid oplossen; de graanzolders zitten vol tot in de nok.”*

Onderduikers

De voedselvoorziening aan onderduikers leverde door de distributie steeds grotere problemen op. Voor hen waren uiteraard geen voedselbonnen beschikbaar en ze werden meer en meer afhankelijk van hetgeen boeren buiten de distributie wisten te houden. Om er voor te zorgen dat landbouwproducten, vlees, eieren enz. zoveel mogelijk voor distributie in aanmerking kwamen en boeren hun producten aanmeldden was de Centrale Controle Dienst (CCD) in het leven geroepen. Controleurs van deze dienst zagen er op toe dat boeren hun verplichtingen nakwamen en dat *“hamsteren, prijsopdrijving, smokkelen, sluikhandel en frauduleuze slachtingen werd bestreden”*

Er werden voortdurend controles uitgevoerd, de oogsten werden nauwkeurig in de gaten gehouden. Huisslachtingen moesten ter secretarie worden aangemeld. (In november 1943 waren het er 345) en er ontstond gaandeweg een oerwoud aan regels, die sommigen uitnodigden er creatief mee om te gaan.

De boeren hadden de controleurs in de crisisjaren leren kennen als door Den Haag gestuurde pottenkijkers en zo bleven ze hen ook zien tijdens de oorlog. De handlangers van de hoge heren in

Den Haag – ‘de beenkappenbrigade’ - waren nu ook nog, vonden zij, helpers van de vijand geworden. Wie op ontduiking werd betrapt kon niet op enige genade van de Duitsers rekenen. Hij moest verschijnen voor de Economische Rechter in Almelo en daar stond de dader een hoge boete, gevangenisstraf, of nog erger te wachten. Desondanks waren er veel boeren, die probeerden een deel van hun producten buiten het officiële circuit te houden om zodoende voedsel beschikbaar te stellen voor de vele onderduikers, die immers niet beschikten over een distributie stamkaart. Een vaderlandslievend “zwart” circuit dus.

Onderduikers bed

Om aan extra vlees te komen werd soms een diefstal in scène gezet. Van een boer werd toestemming verkregen om 's nachts een pink uit z'n weiland te “stelen”. Het dier zou ter plaatse worden geslacht. De boer diende dan de volgende morgen op het politiebureau aangifte te doen bij wachtmeester Beunk (die ook

in het complot zat), zodat proces-verbaal kon worden opgemaakt en de boer geen verdere problemen zou krijgen. Op de plaats van de “diefstal” werden als “bewijsmateriaal” voetafdrukken met Duitse laarzen gemaakt. Er ontstond bovendien een levendige ruilhandel: kleding werd geruild voor spek en worst en een ploeg kostte een klein varken. De rogge en haver, die achtergehouden werd moest gemalen worden en de dorpsmid maakte een maalmlolen voor een ½ mud rogge. Elke boer verbouwde zijn eigen tabak en voor een pond tabak knutselde diezelfde smid een ‘tabaksmachine’ in elkaar. Het aantal distributieregels groeide ondertussen met de week:

Zaaizaadvoorziening uit eigen oogst

Het blijkt dat nog niet alle telers, die zaaizaad uit eigen oogst gebruiken, begrepen hebben, dat ook voor deze hoeveelheden een bon noodig is, welke de teler het recht geeft het zaad van zijn eigen oogst te betrekken. Deze bonnen worden afgegeven door de plaatselijke bureauhouder.

Overtredingen van de distributieregels werden steevast in de krant gemeld om potentiële daders af te schrikken. Enkele voorbeelden:

Gedorschte rogge achtergehouden

Hoewel het dorschseizoen nog maar pas is begonnen, zijn door de heer H.Kolkman, controleur van de L.C.O. voor Overijssel reeds enkele landbouwers in deze gemeente bekeurd met het achter houden van gedorschte rogge, alsmede het hakselen van ongedorschte haver. Men dient te bedenken, dat door de oorlogsomstandigheden dit thans niet kan worden toegestaan.

Ook een karwei!

Een landbouwer in deze gemeente moest wegens het niet voldoende medewerking verlenen aan de landbouw-crisismaatregelen op last van den provinciale

voedselcommissaris den geheelen oogst, rogge, en haver onder toezicht in één keer afdorschen.

Clandestien geslacht

Bij een landbouwer te Markelosche broek werd door een 3-tal crisisambtenaren in samenwerking met de politie een inval gedaan onder verdenking van clandestien slachten. Een rund en een varken werden in beslag genomen.

1750 KG aardappelen gevonden

Ambtenaren van de CCD in deze gemeente vervoegden zich bij een landbouwer met de mededeling, dat ze gaarne alle nog voor levering aan de V.B.N.A. beschikbare aardappelen wilden bezichtigen. Hierop werd door de landbouwer een klein partijtje aangewezen. De ambtenaren namen hiermede echter geen genoegen en stelden een nader onderzoek in, zoowel op de boerderij als op de omliggende gronden, met als resultaat, dat zoowel onder het bouwland als onder een partij hout een kuil met aardappelen werd ontdekt, in totaal 1750 kg.

Maalinrichting in boerderij ontdekt

Twee controleurs van de CCD hebben bij een landbouwer in deze gemeente controle gehouden op de naleving der landbouw crisiswetten. Hierbij werd in het woongedeelte van de boerderij een complete maalinrichting ontdekt. Tegen de betrokken landbouwer werd proces-verbaal opgemaakt.

Door de schaarste aan voedsel kwamen diefstallen ervan steeds vaker voor. Het betrof niet alleen kippen, konijnen en ganzen, maar ook het grotere vee werd doelwit:

Weer een schaap gestolen

Ten nadeele van den landbouwer J.G. te Stokkum is een schaap ontvreemd. De politie heeft de zaak in handen en met een speurhond wordt het terrein afgezocht. Dit is reeds het vierde geval van schapendiefstal in betrekkelijk korten tijd.

Het aantal diefstallen liep zo hoog op dat men in een aantal buurten overwoog maatregelen te nemen.

In den laatsten tijd komen hier telkens diefstallen als van kippen, konijnen, kalveren en schapen voor, terwijl ook soms zelfs groente en aardappelen geroofd worden. We hoorden dat er plannen beraamd worden om onderling in de verschillende buurten een wacht van 2 personen in te stellen (natuurlijk behoudens goedkeuring om van 0-4 uur buiten te mogen zijn)

Huisvrouwen

Hadden de boeren al enige ervaring, de huisvrouwen van Markelo maakten eind mei 1940 kennis met de distributie. *“Gistermorgen kon men voor het eerst op de distributiebonboekjes zijn inkoop doen. De toeloop bij de winkeliers was groot. Over ’t geheel valt het rantsoen nog al mee. Vooral grotere gezinnen kunnen er goed mee rond, terwijl ook nog vele artikelen buiten de distributie vallen.”*

Eind 1940 gingen de Markelose boerinnen massaal over tot *“het steriliseeren van vleesch.”* Ze verkeerden in onzekerheid of zelf slachten, zoal altijd de gewoonte was, in de toekomst nog geoorloofd zou zijn. *“De vraag naar inmaakflesschen overtreft verre het aanbod.”*

‘Zwarte bonnen’

Er was nog een tweede manier om onderduikers te helpen: De illegaliteit slaagde er meer en meer in langs diverse wegen bonnen en blanco stamkaarten te bemachtigen.

Het lukte regelmatig om met behulp van de ambtenaren op het distributiekantoor bonnen en blanco stamkaarten ‘te laten verdwijnen’ en die vonden via de ondergrondse hun weg naar de onderduikers. Het illegale bonnencircuit liep in Markelo veelal via de woning van dokter Wanrooy, van waaruit ook de contacten werden onderhouden met de L.O. (Landelijke Organisatie voor hulp aan onderduikers) In overleg met verzetsgroepen in de omgeving kwamen de bonnen op hun

bestemming. Buitgemaakte bonnen werden vaak tijdelijk bewaard in de kluis van waterschap de Schipbeek en waren daar in goede handen bij de secretaris J.A.Hardenberg. Als het kantoor werd gewaarschuwd dat er een huiszoeking dreigde, vonden de bonnen voor even een veilig onderdak (!!) in de kluis van het gemeentehuis. Secretaris Hardenberg heeft zijn illegale activiteiten helaas met de dood moeten bekopen.

Kluis gekraakt

Verzetsgroepen slaagden er af en toe in Distributiekantoren te overvallen om zodoende extra bonnen en andere bescheiden te bemachtigen. Ook het distributiekantoor in Markelo werd doelwit. Aanleiding vormde de invoering van de Tweede Distributiestamkaart begin 1944. De Duitsers hadden aan de uitreiking een persoonscontrole verbonden om onderduikers nog effectiever uit te sluiten. Ingewikkelder kon bijna niet:

“Om in het bezit te komen van deze TD moet iedereen zich met de toegezonden oproepingskaart, persoonsbewijs en de ‘eerste’ distributiestamkaart melden bij de distributiedienst. Achterop de oproepingskaart moet de aanvrager zijn personalia vermelden en die kaart zal gelden als ontvangstbewijs voor de nieuwe stamkaart. De ambtenaar op het distributiekantoor moet met name het persoonsbewijs goed controleren. Is dit echt bevonden, dan plakt hij in het pb een controlezegel (met het stempelnummer van de distributiekring). Een tweede zegel plakt hij op een van de twee onderste hoekjes van de oude stamkaart. De aanvrager ondertekent vervolgens het ontvangstbewijs, geeft dit aan de ambtenaar, die hem daarop de nieuwe stamkaart plus inlegvel (beide met het nummerstempel van de distributiekring) uitreikt. Tenslotte knipt de ambtenaar het hoekje met het controlezegel van de oude stamkaart af. Dit wordt aangetekend verzonden aan het Centraal Distributie Kantoor te Hattem. De oude stamkaart moet de eigenaar weer meenemen

De vraag voor de ondergrondse was hoe ze - ondanks deze schijnbaar waterdichte constructie - toch kon blijven zorgen

voor de 'aanvoer' van de nodige bonnen en kaarten t.b.v. de onderduikers. Als de gemeentelijke kluis kon worden gekraakt kwamen de nodige distributiebescheiden beschikbaar en als men er bovendien in zou slagen het bevolkingsregister te laten verdwijnen zou controle voorlopig een stuk moeilijker worden en werd veel tijd gewonnen. In de nacht van 4 op 5 februari 1944 werd de kluis van het gemeentehuis met een nagemaakte sleutel geopend en het bevolkingsregister en de distributiebescheiden werden meegenomen.

Al de volgende morgen "waren de 'Grünen' uit Enschede er al. Ze donderden door het dorp en verhoorden alle ambtenaren op het gemeentehuis. Bij Hakkert deden ze ook huiszoeking. Ze vonden enkele illegale blaadjes en gestencilde nieuwsberichten van de Engelse zender; ze hebben hem meegenomen en overgebracht naar Amersfoort."

Alle leden van het distribuebureau

Achterste rij v.l.n.r.

M.Lonink, J.Kl.Twennaar, J.W.Tempelman, Joh.Assink, J.W.Kl.Twennaar, A.Vermeulen, G.Krimpert, G.H.Vruwink, H.J.Dollekamp.

Voorste rij v.l.n.r.

A.Knauf, H.Kolkman, Joh.Dollekamp, H.Prins, Jan Hakkert, A.Kroneman

Hoewel op een spoedige terugkeer van Hakkert werd gehoopt, verbleef hij een maand later nog steeds in gevangenschap", hetgeen de burgemeester deed besluiten de volgende brief te sturen:

GEMEINDE MARKELD.

No. *862*
 ONDERWERP:
 Herrmann J. Hakkert.

MARKELD, den 13. März 1944.
 Postweg No. 139.
 Pöcca No. 8

Herrn Leiter der Außenstelle Bensch
 des Sicherheitsdienstes,
 Cremlitz, 52

B E S C H E I D

Ich bitte Ihnen soweit es Ihnen möglich ist die Freilassung zu befürdern des J. Hakkerts, Leiter der Bewilligungsdienststelle Markelo, der seit dem 5. Februar festgenommen ist und jetzt in Amersfoort als Schutzäftling verbleibt.

Der Hakkert ist ein sehr tüchtiger Mensch, der von früh bis spät sich seiner Arbeit widmet. Jedermann wird von ihm geholfen, für reich und arm steht er immer bereit.

Er ist kein politischer "Brandstifter" und hat sich nie feindlich gegenüber den Deutschen Behörden gezeigt.

Mit Winterhilfsleistungen hat er mich immer geholfen, wozu ich es gefragst habe.

Weil das Personal unzulänglich war ist schon früher die Arbeit an Instruktionsbüro schliefgegangen. Unter Leitung von Hakkert gibt es fast keine Bedenken.

Ich möchte Sie darum nochmals bitten Hakkerts Freilassung befördern zu wollen, damit die wichtige Arbeit der Ertelung von Lebensmitteln wichtig angeführt werden kann.

Der Bürgermeister der Gemeinde Markelo,

Anten

Tot Hakkert in de loop van april werd vrijgelaten werd zijn taak waargenomen door zijn plaatsvervanger Johan Dollekamp. Ook Dollekamp had nauwe banden met de illegaliteit en ging zeer creatief om met zijn taakomschrijving. Zeker door het ontbreken van het bevolkingsregister was er veel mogelijk. Hij verzuimde echter zijn administratie 'in orde' te houden en toen hij - vanwege een vechtpartij met een landwachter - plotseling moest onderduiken, bleef het distributiekantoor in een zekere wanorde achter. Toen Hakkert weer op zijn post terugkeerde zat hij aanvankelijk met de handen in het haar, maar met behulp van de ondergrondse(!) werd de administratie weer 'kloppend' gemaakt.

Met de buitgemaakte voedselbonnen en blanco stamkaarten konden vele onderduikers worden geholpen.

De invoering van deze Tweede Stamkaart was een grote klus, die nog werd bemoeilijkt door het feit, dat niet kon worden uitgegaan van de gegevens uit het bevolkingsregister.

In deze periode kregen de schoolkinderen een paar dagen vrij, omdat het complete personeel van de dorpschool op het gemeentehuis werd ontboden om te assisteren bij het schrijven van de oproepkaarten voor het afhalen van de Tweede distributiestamkaart

Er werd intussen geen haast gemaakt met het opzetten van een nieuw register. En ondertussen werden de nodige fictieve bewoners voorzien van een distributie stamkaart en vonden de nodige bonnen hun weg .

Een week na de overval kwam van de Rijksinspectie van de Bevolkingsregisters uit Den Haag een dringend schrijven "*dat in den kortst mogelijken tijd en met onmiddellijken ingang een nieuw register moest worden aangelegd.*" Markelo maakte echter in het geheel geen haast, want op 3 juli (!) bleek tijdens een bezoek van een inspecteur uit Den Haag "*dat met het herstel van het bevolkingsregister zelfs nog geen begin was gemaakt.*" Uiterlijk 15 augustus dienden een aantal belangrijke stappen te worden gezet. Ondertussen bleef men dankbaar gebruik maken

van deze situatie en kwamen de nodige distributiebescheiden in handen van de L.O.

Toen tijdens de razzia op 11 augustus 1944 de ambtenaar A.P.Numans werd opgepakt en ook werd opgesloten in kamp Amersfoort, schreef de burgemeester aan de Commissaris in Zwolle: "*indien de heer Numans niet ten spoedigste wordt vrijgelaten, zal de secretarie zonder leiding zijn en diensgevolge zal de reconstructie van het bevolkingsregister absoluut stagneren.*" (Gemeentesecretaris Ten Have was met ziekteverlof)

Die reconstructie lag inderdaad nagenoeg stil, omdat de personele bezetting van de secretarie minimaal was, want ook ambtenaar H.W.Enklaar was tijdens een bezoek aan zijn vader in Groningen opgepakt en opgesloten in Vught.

Zwarte handel

Schreven we voortdurend over de goedwillende inzet van velen, niet iedereen was even begaan met het lot van de zwakkeren. Sommigen waren vooral uit op eigen gewin.

Zij probeerden producten buiten de distributie om te verkopen tegen woekerprijzen. Mooi was de theorie van de eerlijke verdeling, moeilijk was de praktijk, zeker toen tenslotte nagenoeg alle denkbare en ondenkbare artikelen onder de Distributiewet vielen.

Deze sluikhandel of zwarte handel heeft het dagelijks leven in de oorlog begeleid, ook in Markelo:

Zwart goed

De politie alhier heeft verschillende personen bekeurd wegens vervoer van boter, graan, roggebrood, gevogelte, eieren enz. Alles was tegen te hoogen prijs ge- en verkocht o.a. boter à f 17,50 per ½ kg, eieren à 65 cent per stuk, roggebroodjes van 5 pond voor f 3,50 enz. enz.

Zoowel de koopers als de verkoopers zullen vervolgd worden. Enkelen werden een nacht opgeborgen.

Hongerwinter

Gedurende de laatste oorlogswinter waren er wel genoeg bonnen in omloop, maar was er in West Nederland nauwelijks voedsel voor te krijgen. Vanwege de spoorwegstaking was nauwelijks meer aanvoer. De distributiedienst bleef wel fungeren, de wekelijkse bonnenlijsten bleven verschijnen, maar ze stelden vaak slechts papieren rantsoenen voor. Daarom trokken duizenden mensen naar het oosten van ons land in de hoop nog iets te kunnen

bemachtigen.

Gedurende deze tochten werden honderden kilometers te voet of per fiets afgelegd.

Vaak tevergeefs. Niet eens omdat men niets had kunnen krijgen, maar omdat al te vaak de, met moeite bij elkaar gehaalde, voorraad onderweg in beslag werd genomen. Met harteloze starheid bleven sommige controleurs van de CCD hun werk doen, bijgestaan door politie en landwacht.

Hongerwinter

Formeel immers was het vervoer van voor distributie bestemde levensmiddelen verboden. Menig Twentse boer deed alles wat hij kon, gaf wat hij nog had, haalde de vermoeide trekkers binnen, zette ze een flinke maaltijd voor en liet ze slapen in het hooi. Ook in die dagen lieten velen zich van hun beste kant zien.

Overval gemeentehuis Markelo

In de nacht van 4 op 5 februari 1944 is er een overval geweest op het gemeentehuis in Markelo. Hieronder volgt de letterlijke tekst van het rapport.

*Aan den Her Burgemeester
Politiegezagsdrager te Markelo
Markelo, 21 februari 1944*

*De ondergetekende Onno Taai, Onderluitenant der
Marechaussee, Commandant der Marechaussee Gewest
Arnhem, heeft de eer u, EdelAchtbare beleefd het volgende te
rapporteren:*

*In den nacht van 4 op 5 februari 1944, omstreeks 2.15 uur, heeft
op het gemeentehuis te Markelo een roofoverval plaats gehad,
door vermoedelijk tenminste vijf, gemaskerde en met
vuurwapens bewapende personen.*

*Genoemde personen, zijn met een valsche sleutel het
gemeentehuis binnen gedrongen, hebben drie burgerbewakers
overvallen en op stoelen vastgebonden, met een prop in de
mond. Terwijl het laatst genoemde plaats vond, waren de
anderen reeds bezig, om de cluis, welke eveneens, vanwege de
ongeschonden toestand van het slot, met een valsche sleutel
geopend moet zijn, leeg te halen. Vermist worden de nieuwe
distributiestamkaarten, de daarvoor bestemde zegels en het
bevolkingsregister enz: Van het vermiste zal hier een lijst
worden bijgevoegd.*

*Het onderzoek, dat onmiddellijk, door het personeel van deze
Groep, alsmede door de Duitsche politie is ingezet, heeft tot
heden geen gunstig resultaat opgeleverd, doch wordt voortgezet
en bij vinding van het een of ander zal daarvan schriftelijk
worden blijk gegeven. Waarvan op ambtseed is opgemaakt dit
rapport, gesloten en geteekend te Markelo, 21 februarie 1944*

Handtekening Taai

Dwargarbeider in Duitsland

Een verhaal over een Markeloër, die in WOII verplicht te werk werd gesteld in Duitsland, is niet mogelijk zonder iets over de voorgeschiedenis te vermelden.

Door de crisis in de jaren dertig van de vorige eeuw werden vele Nederlanders werkloos. Duizenden van hen gingen dan ook de grens over om vrijwillig in Hitler's oorlogsindustrie te werken. Die vrijwilligheid is echter schijn want de Nederlandse overheid stelde dat zelfs verplicht. Ongehuwde mannen die weigerden om in Duitsland te gaan werken, kregen geen uitkering ("steun") meer. Na de inval van de Duitsers op 10 mei 1940 kreeg deze vrijwilligheid een heel andere betekenis. Een circulaire van het Departement van Sociale Zaken van 25 juni 1940 meldt: *"Het weigeren van werk in Duitsland heeft tot gevolg stopzetting van ondersteuning van plaatsing bij de werkverschaffing of van uitkering uit de werklozenkas."* Met ingang van 1 mei 1941 voerde de bezetter de Gewestelijke Arbeidsbureaus in. De oude naam 'Arbeidsbeurs' verdween.

Het doel van de arbeidsbureaus is, om de mens de arbeid te bezorgen, die hem ligt, opdat er meer en meer arbeidsvreugde mag komen, zo redeneerden de Duitsers. Maar het arbeidsbureau was een instelling ten behoeve van de Duitse Oorlogsmachine.

Merkwaardig is dat de gewestelijke arbeidsbureaus in de eerste naoorlogse jaren hun hele oorlogsadministratie hebben vernietigd.

Een half miljoen Nederlanders werd, aanvankelijk via administratieve maatregelen van de Gewestelijke Arbeidsbureaus, later ook door wilde klopjachten, ingelijfd in de Duitse oorlogsmachine, als werkrachten in de fabrieken, enz. Deze jacht op mensen is allengs naar mate de oorlog voortduurde de alles overheersende factor van het Duitse beleid

en het Nederlandse leven in bezettingstijd geworden. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werden zeshonderdduizend Nederlandse dwangarbeiders in het Duitse Rijk tewerkgesteld. Het aantal Nederlandse arbeiders dat in Duitsland is omgekomen door bombardementen, ziekten of andere oorzaken wordt geschat op ongeveer 30.000 personen, waaronder J.H. Wissink uit Markelo. Na de oorlog vonden de overlevenden voor hun verhalen weinig gehoor. Ze werden niet als oorlogsslachtoffers beschouwd. Bij veel Nederlanders bleef de indruk bestaan dat de 'Duitsland-gangers' met de vijand hadden samengewerkt.

Arbeidsinzet

Het verleden staat bij de dwangarbeiders van toen nog in het geheugen gegrift,

alsof het gisteren gebeurde.

Jan Hendrik Sligman (geboren in 1924)

uit Markelo (door de "Arbeidsinzet" naar een fabriek in Braunschweig gestuurd): *"We kwamen daar in barakken die stonken en ongelooflijk smerig waren en draaiden werkdagen van twaalf uur.*

Tweeënzeventig tot vierentachtig uur per week was heel normaal."

Tegelijk met Jan Hendrik kregen ook J.H.Ziggers, A.J.Bussink, H.Overbeek, W.Kranenberg, J.Wibbelink en H.Beltman het bevel zich in Duitsland te melden.

"We zijn vertrokken op 28 juni 1943 vanaf het station in Hengelo, via Osnabrück, Hannover naar onze eindbestemming in Braunschweig. Op al die stations moesten we uren wachten.

Militaire en andere transporten hadden voorrang en vermoedelijk waren hier en daar ook spoorlijnen

gebombardeerd. Na anderhalve dag kwamen wij dan in een barakkenkamp terecht en zo als ik al zei, ongelooflijk slecht en smerig. Twee van ons (Ziggers en Beltman) moesten nog een

einde verder. Enkele weken later werden we ondergebracht in een andere barak, die trouwens niet veel beter was. Hier waren meer Nederlanders, bijna allen uit het Westen van het land. Velen van hen waren eerst ingelijfd bij de Arbeidsdienst en verbleven in Hardenberg voordat ze naar Duitsland gingen.”

Volkswagenfabriek

De vijf Markeloërs worden tewerk gesteld in Braunschweig in een dependance¹ van de volkswagenfabriek., de andere twee Markeloërs in de volkswagenfabriek in Wolfsburg.

*Staan van links naar rechts:
J.H. Sligman, W. Kranenberg.
Vooraan:
A.J. Bussink en H. Roeterdink
voor de hele slechte barak*

waar zij de eerste tijd waren ondergebracht. Op de deur staat de tijd dat ze 's morgens moeten opstaan. Om 4 uur 45.

“In de fabriek waar wij terecht kwamen werden onderdelen (vleugels) gemaakt voor de VI en VII. Wij werden al gauw uitgescholden voor “domme Hollanders” want wij konden niets. De eerste tijd hebben we aardappelhutten moeten bouwen. Met veel geschreeuw en gebrul van de Duitse opzichters leerden we het bankwerken en langzaam ook het werk in de fabriek wat kennen, hoewel wij domme Hollanders bleven. In de fabriek werkten ook vele Russische krijgsgevangenen waaronder ook behoorlijk wat vrouwen. Deze mensen kregen een onmenselijke

¹ Bij navraag in het stadsarchief in Braunschweig bleek dat zij geen enkele foto van deze fabriek in hun archief hebben.

behandeling. De eerste tijd kregen wij op zondag nog wat vrije tijd. Zo nu en dan gingen wij dan naar het dichtstbijzijnde café waar nog wat bier te koop was. Die vrije tijd werd allengs minder en we moesten steeds harder werken want in de productie liep nog weleens wat mis want niemand deed met plezier zijn werk. Je kon niet op grote schaal de zaak saboteren maar alle kleine beetjes hielpen.”

Strafgevangene

Jan Hendrik kent ook een zwarte periode in de tijd dat hij in Duitsland was. Hoe kwam dat zo:

”Als er luchtalarm kwam, moesten wij heel snel de schuilkelder in. Dit was een kelder onder de fabriek, maar dat stelde niet veel voor. Maar op een of andere manier wilden de Duitsers ons dan niet in de fabriek hebben. Als je niet snel genoeg voortmaakte om in de kelder te komen kreeg je straf. Dat overkwam mij ook. De maand februari 1944 heb ik doorgebracht in een strafgevangenkamp. Als kleding kreeg je dan een gestreept gevangenispak en meer niet. Elke morgen moest je om vijf uur op appel en dan werd je eindeloos geteld. Soms stond je wel drie uur in de bittere vrieskou. Dan kreeg je een schop en onder scherpe bewaking van soldaten met geweren moesten we afmarcheren naar een spoorlijn waar we weer hard moesten werken. Dat deed je ook vanzelf want dan werd je nog weer een beetje warm. Het eten in dit kamp smaakte iets beter dan wij gewend waren, maar je kreeg zo’n klein beetje dat de kracht langzaam wegebde. Ik heb hier een maand doorgebracht. De andere jongens uit Markelo dachten dat ze mij niet weer terug zouden zien, want het strafkamp had een beruchte naam.

Toch was ik blij dat ik weer terug mocht naar mijn oude barak. Ondertussen was het werk in de fabriek uitgebreid en moesten we puntlassen leren. Dat gaf ook weer veel gebrul en geschreeuw. Het blik dat we aan elkaar moesten lassen was zo dun dat bij de minst geringe beving er een gaatje in zat". Lachend: "En we beefden nogal eens. Het is voorgekomen dat we bijna de hele productie van een dag in elkaar moesten stampen." ²

Kantklare VI

Naar huis

In de periode dat Jan Hendrik in het strafkamp zat heeft hij een infectie opgelopen dat na een poosje resulteerde in een zogenaamd "open been". Dit had tot gevolg dat de Lagerarts hem afkeurde en dat hij naar huis mocht. Dit was eind juni 1944 "Hoewel ik een behoorlijk zeer been had was ik heel blij dat ik naar huis mocht. Over de terugreis heb ik drie dagen gedaan. Doordat de landing in Normandië³ had plaats gevonden en de bombardementen op de spoorwegen steeds drastischer werden, was er nogal wat vertraging. Later hoorde ik dat ook Braunschweig is gebombardeerd".

---

² Geen wonder dat in de buurt van Markelo de VI 's heel vaak na de lancering neerstortten.

³ Deze landing vond plaats op 6 juni 1944.

Hoewel Jan Hendrik weer veilig thuis was, weliswaar met een geïnfecteerd been, bleek dat hij in het strafkamp nog een besmetting had opgelopen, nl. t.b.c. Na de bevrijding heeft hij twee jaar door moeten brengen in een herstellingsoord om te genezen van deze besmetting.

Vernieling café Heijman

In een rapport van de Burgemeester van Markelo, de heer Korthals Altes, lezen wij het volgende:

Op zondag 24 augustus 1941 kreeg ik omstreeks 17.15 uur het bericht dat enige W.A. mannen de boel kort en klein sloegen in het café Heijman te Elsen, gemeente Markelo. Ik stelde onmiddellijk de Sicherheitspolizei te Enschede hiervan in kennis, die machtigde mij met de politie in te grijpen.

De burgemeester is per auto, vergezeld van veldwachter Steen, marechassees Groenweg en Beunk, naar Elsen gereden. Op het kruispunt in Elsen troffen zij een constabel van de W.A. der NSB aan, genaamd H.J.Japik, die zo dronken was dat hij niet op zijn benen kon staan. De burgermeester constateerde dat hij voorbijgangers sloeg en wartaal uitsloeg. Ook bloedde hij hevig uit zijn polsen. Met een collega van Japik, de WA man Van den Berg is hij naar de cel achter het gemeentehuis gebracht en is daar door een dokter verbonden. De burgemeester is toen terug gereden naar Elsen waar hij in het café een burger aantrof die door zes WA mannen geslagen en gestompt was. Uit het rapport:

Daar constateerde ik, dat in het café een ruit kapot was en dat er een grote rommel was van kapotte flessen, glazen enz. Ik stelde mij daarop in verbinding met de verantwoordelijke commandant der W.A. mannen, compaan C. Jager, te Enschede om van hem inlichtingen te vragen over hetgeen in Elsen gebeurd was. Ik trof hem aan in de nabijheid van hotel

Herikerberg. Hij zeide mij, dat hij niet van plan was inlichtingen te geven en dat ik mij maar moest wenden tot de Regeringscommissaris Von Bönninghaus. Hij rook sterk naar alcohol en stond uitdagend te lachen.

Uit het nader onderzoek dat is uitgevoerd, blijkt dat het om een ordinaire dronkenschap gaat. De onderlinge ruzie die ze kregen werd bij toeval??? uitgevochten in cafe Heijman.

Deze W.A. mannen hadden een zogenaamde kameraadschapsdag georganiseerde in hotel De Herikerberg, waar ze met autobussen naar toe waren gebracht. Van daaruit hadden zij een bezoek gebracht aan het arbeidskamp voor meisjes in de Volkshogeschool Diependaal. Op de terugweg waren ze aangeland bij cafe Rothman (nu herberg De Kemper) en hebben daar behoorlijk gedronken. Per toeval zijn er ca. tien van hen in het verderop gelegen cafe Heijman terecht gekomen.

Aan het slot van het rapport staat vermeld:

Slechts een bezoeker werd mishandeld omdat die de heren verzocht om kalm te blijven. Men meende wellicht met de eigenaar van de verlofzaak van doen te hebben. De eigenaar is D.Heijman (Israëliet) die afwezig was. Overigens waren er geen Joden in de zaak aanwezig.

Café Heijman

Kabelwacht

Om van een verbinding tussen de verschillende onderdelen verzekerd te zijn, had het Duitse bezettingsleger een eigen telefoonleiding aangelegd. Deze was vooral in de eerste oorlogsjaren erg provisorisch en de kabels lagen open en bloot langs de wegen in de berm. Het spreekt vanzelf dat die kabels een geliefd doelwit waren voor het ondergrondse verzet en het kwam dan ook herhaaldelijk voor dat de kabels werden vernield. Daarbij werden dan vaak grote stukken meegenomen en daardoor werd het herstel nog meer bemoeilijkt. De Duitsers waren hier zo kwaad om, dat zij al in 1941 deze draden over een lengte van een aantal kilometers lieten bewaken door de inwoners van de plaatsen waar deze kabels lagen. Alle mannelijke inwoners van 25 jaar en ouder werden verplicht deel te nemen aan de bewaking. Er werden door de Duitsers regels opgesteld, waar zogeheten "kabelwachters" zich aan moesten houden. Zo mocht er tijdens het bewaken niet gelezen, gekaart of gepraat worden met andere bewakers of voorbijgangers. Dit lezen wij in de lastgeving die op 2 oktober 1941 is gezonden aan G.A.J. Stokreef (Ebbbers).

L A S T G E V I N G .

DE VERBODENDE VAN MAREMO GELIET U om op .....A.F. van .....A.F. naar tot .....A.F. UUR TE VERHOOR TE P. INHOUDELIJKE op onbetreftend zegwt ter bewaking van dwarslang gelegde kabels der Duitse Zeerwaht.

DE VERBODENDE VERHOOR, A. P. INHOUDELIJKE ALLES.

MAREMO, ...A.F. 1941.

De (beveiliging) van de kabelleiding tot groene Aalt-Belden. Te bewaken wordt:

Van de kabelleiding tot groene Aalt-Belden; van de kabelleiding tot groene Aalt-Belden; van de kabelleiding tot groene Aalt-Belden; van de kabelleiding tot groene Aalt-Belden; van de kabelleiding tot groene Aalt-Belden.

N.B. In het algemeen belang wordt U verzocht u te houden aan de voorschriften, die in de lastgeving, die op 2 oktober 1941 is gezonden aan G.A.J. Stokreef, Ebbbers.

Hij moest op 5 oktober 1941 patrouilleren op het wegvak Rijksweg van de Hengelerbrug tot de grens Ambt-Delden ter bewaking van de daarlangs gelegde kabels door de Duitse Weermacht. Werd dit geweigerd en/of gebeurde er iets tijdens de wacht dan kon dit ingrijpende gevolgen hebben voor de betrokkenen. De uitvoering van deze kabelwacht werd aan de gemeenten opgedragen en de politie moest er op toezien dat de Duitse voorschriften werden nageleefd.

De gevolgen van deze voorschriften hebben Jan Hendrik Roeterdink, Hendrik Jan Nijhuis, Gerhard Nijhuis, Gerrit Hendrik Nijhuis, Berend Jan Nijhuis en Gerrit Hendrik Nijland ondervonden. Toen zij op 23 september 1941 de kabels moesten bewaken aan de provinciale weg Goor-Haaksbergen 's nachts van 0 tot 6 uur werd de kabel doorgesneden. Dezelfde dag werden zij op last van Untersturmführer Warnecke van de Sicherheitspolizei te Enschede gearresteerd en opgesloten in de Marechausseekazerne in Goor. Hen werd contact met de buitenwereld onmogelijk gemaakt. Ze zijn weer vrijgelaten op 2 en 3 oktober 1941.

In een brief aan de Commissaris der Provincie Overijssel, verzonden op 1 oktober 1941, beklagt de burgemeester zich dat het haast niet doenlijk is zoveel mensen aan te wijzen voor deze kabelwacht. In Markelo moest 20 km weg worden bewaakt. Per etmaal zijn daar 261 personen voor nodig.

Spijkerwacht

Na de landing in Normandië (juni 1944) werd de onderdrukking door de Duitsers steeds groter. Dit mede door het feit dat ook de activiteiten van de ondergrondse strijdkrachten sterk toenamen. Een van hun activiteiten was ondermeer het strooien van spijkers, glasscherven etc. op de wegen in de hoop dat door lekke banden het Duitse verkeer vastliep. Het gevolg is geweest dat door de Duitsers een soort spijkerwacht werd ingesteld en

dezelfde Markelose personen, die indertijd voor de kabelwacht werden aangewezen, waren hier ook weer de pineut. Gewapend met een bezem (riezebessum) patrouilleerden zij over de weg van Goor naar Holten. Uiteraard werd ook hier weer door de Duitsers bedreigd met represailles.

Nog net op tijd

(Beunk Sr. Voorkomt nog net arrestatie van burgemeester Korthals-Altes)

In september 1944 meldden SD-ers (Sicherheits Dienst) uit Deventer zich bij de marechaussee Beunk uit Markelo om samen met hem de burgemeester te gaan arresteren. Die burgemeester was Korthals-Altes, bekend staand als anti-Duits, en met wie Beunk goed overweg kon. De laatste vertelde in een interview enkele jaren geleden ons het volgende:

“Toen de heren van de SD bij mij aan de deur kwamen nodigde ik ze binnen voor een gesprek. Het bleek dat ze van plan waren om de burgemeester te arresteren en dat ik mee moest om de weg te wijzen. Uiteraard kon ik niet zeggen dat ik niet wist waar de burgemeester woonde.

Marechaussee Beunk

Het was juist de dag dat mijn vader bij ons op bezoek was. Hij zat in de keuken en was zodoende niet opgemerkt door de SD-ers. Hij kon echter het gesprek dat wij hadden in het vertrek ernaast goed volgen en is toen ijlings voor ons uit naar de burgemeester gegaan om hem te waarschuwen. Die is toen ondergedoken tot de bevrijding en nam zijn ambt op 9 april 1945 weer op”.

Razzia

De razzia die in oktober 1944 in Markelo plaats vond bracht veel schrik en onrust teweeg onder de Markelose bevolking. Gelukkig is het achteraf goed afgelopen want de Markeloers kwamen in Zwolle terecht. Echter een terugblik op de periode 1940-1945 is niet compleet zonder aandacht te schenken aan de razzia. Eerst iets over het motief van de Duitsers om razzia's te organiseren.

Danig in het nauw gedreven door de snelle geallieerde opmars, ging de Duitse legerleiding in het najaar van 1944 over tot rigoureuze maatregelen tegen de burgerbevolking. Hoofdzak was de vrees, dat bij een verdere verplaatsing van de strijd op Nederlandse bodem de verbonden bevrijdingslegers zoveel hulp van de bewoners zouden krijgen, dat de verdediging van de steeds kleiner wordende bezette gebieden daarvan ernstige hinder zou ondervinden.

Voor de gewone slavenarbeid in de Duitse fabrieken had men het op zich redelijk onschuldige woord "Arbeitseinsatz" uitgevonden. Deze Arbeitseinsatz kreeg in het najaar van 1944 een uitbreiding. Die uitbreiding bleek uit het officiële Duitse bevel van het hoofdkwartier in het westen, waarin gewezen werd op de noodzakelijkheid, de hulp van de burgerbevolking aan de oprukkende geallieerde troepen tot een minimum te beperken. Er moest zonder pardon (rücksichtslos) worden opgetreden tegen "terroristen". De voorbereidingen voor een razzia werden in alle stilte getroffen. Duitse troepen met een sterkte van ongeveer 1.000 man ontvingen de speciale opdracht, op een bepaald moment genadeloos toe te slaan. De verrassing moest volkomen en het succes van de actie evenredig zijn. Zo'n onprettige verrassing vond ook plaats in Markelo op 27 oktober 1944.

Later ging het gerucht dat Markelo gestraft moest worden omdat er zoveel wapendroppings in Markelo plaats vonden.

Melkenstijd

Op de dag van de razzia was ik dertien jaar en de oudste van de vier jongens. Dit betekende dat ik 's morgens mee moest helpen. Zoals bijna elke morgen tegen melkenstijd, liepen er Duitsers (die we wel kenden, ze waren ondergebracht op boerderijen in de Achterhoek) over de weg die op wild gingen jagen. De groep was echter veel groter en er liepen SS soldaten bij. Dit keer was het anders. Ze gingen op mensenjacht.

Als ik bij de schuur sta te kijken naar de Holterweg, zie ik dat een Duitser mijn vader van de fiets laat stappen. Even later fiets hij echter naar de Coöperatie waar hij werkzaam is. Kort daarna komt de buurman met paard en kar het erf op rijden, roept dat er grote razzia is en gooit de leidsels naar mij met de vraag paard en kar naar zijn huis te brengen.

Daarna duikt hij in de stromijt waar mijn vader een soort hol in gemaakt heeft. Thuis zijn ze ondertussen zeer ongerust geworden en tegen elf uur moet ik naar de Coöperatie lopen om te kijken of mijn vader daar nog is. Als ik het dorp binnen kom staat er een mitrailleur op de stoep van het gemeentehuis en lopen er veel soldaten in het dorp.

Bij de Coöperatie is alles hermetisch afgesloten maar door een klein raampje maakt iemand mij duidelijk dat alles goed is.

Zonder pardon

Minder goed verging het Herman Holstege (geboren 14 april 1924). Hij was in die periode boerenknecht en in dienst bij H.J. Wissink (Koonderink).

Herman: "We waren aan het melken in de weide naast Meengs (Beusbergen) en zagen wel dat de Duitsers wat actief waren. Toen we echter met het melken klaar waren en

naar huis wilden stonden de Duitsers voor ons met geweer in de aanslag en moesten we (Harm en ik) mee naar het dorp. In onze werkkleding, we mochten niet naar huis om wat meer kleren mee te nemen. We werden naar de dorpsschool gebracht waar van alle kanten Markelose mamen en ook vluchtelingen naar toe werden gedreven. Toen ze een grote groep mensen bijeen hadden moesten we naar Elsen lopen en werden we daar in de school gedreven. Hier kwamen ook mannen uit Enter bij ons

Herman Holstege

Door bemoeienis van een dokter en de NSB burgemeester Diemer mochten enkele mensen weer naar huis. Wij moesten echter weer gaan lopen en wel naar Rijssen. Hier werden we ondergebracht in de Schildschool. Hier hebben we de hele nacht gezeten. Vroeg in de ochtend werden we de trein (goederen veewagon) in gejaagd. We hadden geen enkel idee waar we naar toe gingen. De ongerustheid nam met de minuut toe want we dachten dat we naar Duitsland werden getransporteerd."

Herman ziet het gebeuren nog voor zich. Toen de trein eindelijk stopte was het licht. Iemand riep: "Ik geloof dat we in Zwolle zijn." Herman: "Mij zei dat niets. Ik was nog nooit in Zwolle geweest. In Zwolle werden we ondergebracht in de Thomasschool. Ruim 20 personen op een kamer. Ik weet niet precies hoeveel mannen er waren opgepakt. Wel weet ik dat tijdens deze razzia ook Willem Immink werd doodgeschoten. Dit hoorden we al in Elsen. Dat verhoogde de angst over wat er met ons ging gebeuren."

Markeloëse OT-werkers (van 09-1944 tot 03-1945) van kamer 1 in de Thomasschool te Zwolle met achter: Gerrit Wessels, NN, Jan Nijland (Klostert), NN, Piet Weenk, Albert Bakhuis, Jan Klein Twenaar (Koekkoek), Jan NN en voor: Hissink (Hofteboer), Kist (kapper bij Leo Volkers), Vruwink (Kistemaker bij Kruusweg), Jan Klein Horsman (1947 verongelukt met motor op Stationsweg), Vruwink (Laanver), Herman Holstege, Schreurs (bij station)

Putjes graven

In Markelo was al snel bekend dat de Markeloërs in Zwolle zijn. Voor de gevangenen was dit zo slecht nog niet. Al gauw kwamen ze van uit Markelo op bezoek met eten en kleding. Herman: *"Direct de andere morgen, nadat we in Zwolle waren gekomen, moesten we naar de IJssel, richting Kampen. We konden van daaruit de toren van Zalk zien. Wij moesten schuttersputjes graven. Onze bewakers waren hoofdzakelijk soldaten die geen dienst meer konden doen aan het front en NSB-ers. We kregen zelfs nog een soort loon, 50 gulden aan zinken geld maar je kon er niet veel voor kopen. Een paar appels bij de boeren in de buurt waar we 's middags even konden pauzeren. De mensen in Zwolle waren wel aardig voor ons. 's Avonds kwamen er vrijwilligers die ons hielpen bij het herstellen van kleren."*

In februari 1945 mocht Herman weer naar huis, terug naar Koonderink.

Herman: *"Overdag moest ik echter wel weer voor de Duitsers werken. Ik moest in het Stokkumerbroek bij De Hunger weer helpen graven aan schuttersputjes. Ja...en toen kwam de bevrijding."*

Daar ligt een jongen dood in de sloot.

In 1965 heeft de Gelders-Overijsselse Courant uit Lochem een boekwerk gepubliceerd over allerlei belevenissen van mensen uit de Achterhoek. Het kreeg de titel: **Bezetting en bevrijding van de Achterhoek**. Hierin staan een aantal verhalen die ook voor Markelo belangrijk zijn. Het eerste is verteld door mevrouw Wolferink-Immink, die later in Borculo woonde.

Een gedeelte hieruit:

Ik ben nu 34 jaar, zodat ik in de oorlog, toen ik in Markelo woonde, 9-14 jaar was. Veel weet ik niet meer uit die tijd, maar wat ik me nog herinner vergeet ik nooit meer." Na een herinnering aan een neergestort vliegtuig vervolgt ze: "In de herfst van 1944 beleefde ik de ellendigste dag van mijn leven. Mijn broer was 22. Hij moest aardappels rooien voor de Duitsers. Op een avond kwam de buurman dekens en brood voor Willem halen, want die ging de volgende dag op transport naar Duitsland. De volgende morgen kwam hij toch thuis. De Duitsers hadden zijn naam en de namen van anderen genoteerd. Als ze hen nodig hadden zouden zij hen oproepen. Veertien dagen heeft hij weer gewerkt voor de Duitsers. Op 27 oktober kon hij 's morgens niet goed weg komen, maar tenslotte ging hij toch. Ik liep met een buurmeisje buiten toen de buurman terug kwam van het melkrijden. Hij zei: "Ga gauw naar je broer, die hebben ze in de schouder geschoten." Ik heb moeder niets

gezegd en ben met de fiets naar de opgegeven plaats gegaan. Toen ik dacht dat ik er gauw was liep er een man op de weg. Ik vroeg hem waar Greven woonde. Hij zei: "Daar, maar daar ligt ook een jongen dood in de sloot van Immink." Ik voelde dat ik wit werd en ging gauw naar moeder terug.

Moeder wist het toen al. Samen zijn wij toen gaan lopen, wel een uur lopen misschien. Moeder heeft zijn zakken leeg gehaald en ik stond op de weg. 'k Zie nog dat gezicht als ik mijn ogen dicht doe.

De volgende dag heeft moeder gevraagd of zij haar zoon thuis mocht hebben. Nee, zei de Ortskommandant van Markelo, je kunt toch niet spreken met de doden. Zaterdags zijn we toen naar het kerkhof gegaan om de begrafenis bij te wonen. Toen de kist was gebracht en de dominee had gesproken liet moeder zich over de kist vallen. Dagen later, ja weken, huilde mijn moeder nog steeds in zichzelf om haar enige zoon die zij verloren had door een schot van een Duitser.

Ze waren met hun tweeën geweest en de andere man vertelde na de begrafenis dat mijn broer gezegd had: Moeder, ze schieten op me.

Ze hadden dus meer dan een keer geschoten. Die dag hadden de Duitsers een razzia gehouden en mijn broer had gedacht: Mij overkomt niets, ik heb de papieren in de zak.

Twee boerderijen in Stokkummerbroek gaan in vlammen op

In de namiddag van 21 september 1944 probeerde een ondergrondse verzetsgroep uit Laren (Gld) de spoorbrug over de Schipbeek op de lijn Hengelo – Zutphen op te blazen.

Niet ver van de spoorbrug maakten ze met z'n drieën de lading in orde en slopen daarop naar de brug. Toen ze op ongeveer 50 meter waren genaderd werden ze door de Duitse wacht opgemerkt en gingen ze ijlings rechtsomkeer. Ze besloten toen de spoorlijn zelf te vernielen en op ongeveer een kilometer afstand van de spoorbrug brachten ze de lading aan. In de omgeving wachtten ze het resultaat van hun werk af.

Niet ver daarvandaan, in een spoorhuisje, bemerkten enige meisjes en een paar onderduikers wat er aan de hand was en wilden op de loop gaan. Het drietal dwong hen echter in huis te blijven. Een boer, die er ook erg in had en op de fiets wilde wegrijden, werd staande gehouden. Toen, bij navraag, bleek dat hij de Duitse wacht wilde gaan waarschuwen werd hij onder bedreiging met een revolver van zijn voornemen afgebracht.

Inmiddels gingen de rails de lucht in en de daders maakten zich daarop uit de voeten. Het spoorwegverkeer ondervond door deze daad ernstige vertraging.

Dit relaas over deze verzetsgroep staat in het boek “Strijders zonder uniform” geschreven door de heer S.Haverkamp, Provinciaal Directeur Stichting 1940-1945.

Uit navraag bij de zoon van de boer die wilde wegrijden om de Duitse wacht te waarschuwen, bleek dat de gang van zaken anders was dan hierboven weergegeven.

Die boer was de heer Worsink (senior), hij had de verzetsmensen opgemerkt en ging naar hen toe om te vragen of ze wel wisten waar ze mee bezig waren. Dat dit onherroepelijk zou leiden tot represailles door de Duitsers en dat hier in de

buurt overal onderduikers waren ondergebracht. Uit bovenstaand verhaal over de meisjes en de onderduikers in het spoorhuisje blijkt dat ze dat al wisten. (Die meisjes waren Henny en Mini van de familie Wesseldijk, die familie woonde daar nog tot 1951.)

ArendJan Worsink, eigenaar van de nabij gelegen boerderij “De Meijer”, werd door de Duitsers scherp verhoord, aangezien ze wisten dat hij gepraat had met de verzetsmensen. Hij kon echter tegen hen niet zeggen dat hij ze verteld had dat hier overal onderduikers zaten. Van een ernstige vertraging van het treinverkeer was ook geen sprake. Om 18.00 uur, het eind van de middag, vond de aanslag plaats en ’s nachts om één uur reden de treinen weer.

De gevolgen voor de buurtbewoners waren echter groot. De volgende dag werd de hele omgeving afgezet en zij werden

Boerderij “De Meijer”

verhoord. Niemand kende de daders. Daarna kregen de bewoners van de boerderijen “De Meijer” en “De Hunger” nog tien minuten de tijd om nog wat spullen uit huis te halen en toen werden de boerderijen in brand gestoken. De familie Worsink had het geluk dat, toen het aftellen begon, buurman Greven bij hen aanwezig was en nog even flink de handen uit de mouwen stak.

Opvallend was dat deze vergeldingsactie werd uitgevoerd door Nederlands sprekende mensen in Duits uniform.

Reeds in 1947 kon bij “De Hunger” de nieuw gebouwde boerderij, die voor de regeling van de oorlogsschade in aanmerking kwam, in gebruik worden genomen. Omdat bij “De Meijer” alleen het woonhuis en de koestal waren afgebrand en de schöppe (schuur) was blijven staan kon een deel van het vee gestald worden en werd de rest verkocht. Zelf vonden ze eerst onderdak bij Greven (Get Nieland). Daarna werd het kippenhok ingericht waarin ze tot 1952 hebben gewoond. Dit wonen was echter zeer gebrekkig en de veehouderij kon door gebrek aan stalruimte slechts in beperkte mate worden voortgezet. Als gevolg van ambtelijke regelgeving kwamen ze voor geen enkele herbouwing in aanmerking. Dokter Wanrooij en de Stichting 1940-1945 hebben ervoor gezorgd dat er uiteindelijk weer gebouwd kon worden.

Boerderij “De Hunger”

Achteraf kunnen wij ons afvragen wat de zin is geweest van deze verzetsdaad, gezien de grote gevolgen voor de betrokken landbouwers!

Dokter Romijn

In Marclo's Chronyke Jaargang 11, uitgegeven oktober 2008, stond een artikel over de Markelose huisarts Romijn die in de oorlog omkwam in kamp Neuengamme in Duitsland. Naar aanleiding van dit verhaal dat op internet is te vinden, kregen wij de volgende reactie die we u niet willen onthouden.

“Hallo, ik ben Willy Hinsenveld uit Enschede en ben op zoek naar het verleden van mijn vader Gerard Hinsenveld uit Almelo die in de oorlog, door een razia in 1944, in het werkkamp Ahaus-Wessum te werk was gesteld. Hij is daar door de Duitsers toegevoegd aan dokter Romijn als sanitär in het ziekenhuis om de Nederlandse gevangenen te verzorgen. Ik kom bij u omdat ik tijdens mijn zoektocht bij toeval op de site van de Heemkunde terecht ben gekomen. Mijn vader vertelde nooit zoveel over die tijd maar hij was er bij toen de dokter gearresteerd werd in Wessum door de Grüne Polizei, ze waren op weg van het ziekenhuis naar het kamp. Na zijn arrestatie is mijn vader met hulp van de Enschedeërs Lutje Berenbroek en Achterhuis gevlucht naar Almelo en daar bij familie ondergedoken. Daarna zijn mijn moeder en mijn broer en ik door de Duitsers uit ons huis gezet en zijn wij bij mijn grootouders ingetrokken. Mijn vader heeft in het ziekenhuis de instrumenten van de dokter ingepakt en op zolder gezet. Hij heeft een betrouwbare non, Schwester Annada of Arnarda, hierover ingelicht en haar medegedeeld dat dit na de oorlog door het Rode Kruis zou worden opgehaald. Dit is ook gebeurd en mijn vader heeft na de oorlog een bedankbrief en een foto gekregen van mevrouw Romijn. De foto en de brief zijn bij mijn neef, die thuis een oorlogsmuseum heeft. Ik weet nu via uw site wat er verder met de dokter gebeurd is, maar wij weten niet wat de aanleiding van de arrestatie van de dokter en de vlucht van mijn vader is geweest, om de eenvoudige reden dat mijn vader hier nooit verder op in wou gaan. Vandaar onze zoektocht.”

Op de delle en in de kökk'n.

Het onderwijs in de laatste oorlogswinter

In Markelo ging het onderwijs, net als de culturele en sportieve activiteiten ondanks de Duitse bezetting redelijk zijn gang.

Tot 2 september 1944.

Toen nam de Duitse Wehrmacht bezit van de Markelose scholen. Aan de hand van dagboeken en gesprekken trachten we in dit artikel een indruk te geven van de gevolgen, die dit voor de kinderen en het onderwijs had.

De oorlogssituatie had binnen de schoolmuren in de eerste jaren weinig invloed. Nieuw was wel dat er door de oudste leerlingen verplicht Duits geleerd moest worden. Dit werd een grote flop, omdat de leerkrachten het niet serieus opnamen en het in de meeste gezinnen zeker niet gestimuleerd werd. En de jeugd zelf: *“Zonder enige kennis van het Duits, probeerden wij vooral om zoveel mogelijk smerige woorden in het Duits te vertalen.”* Gevaar, dat er dreigde kwam vooral ‘uit de lucht’. De regelmatig overvliegende eskaders bommenwerpers richting Duitsland zorgden af en toe voor de nodige onrust.

Uit het dagboek van een onderwijzeres:

“Vanaf elf uur kwamen steeds meer vliegtuigen over. Zo nu en dan hoorden we in de verte gerommel. Tussen de middag bereikte het wel een hoogtepunt. Toen ik tegen half twee weer naar school liep was het gevlieg en geschiet nog in volle gang. Enkele kinderen kwamen met opwindende verhalen over afgebrande boerderijen. Hoe groot was mijn verbazing toen kort na half twee het hoofd alle kinderen naar huis liet gaan, zomaar de straat op met al die herrie in de lucht. Maar ja, waar ben je tenslotte nog wel veilig als het gevaar van boven komt? Er moeten duidelijke afspraken gemaakt worden wat er gebeuren moet bij luchtgevaar tijdens schooluren.”

Vanaf eind 1942 namen de bombardementen op Duitsland in alle hevigheid toe en toen in het voorjaar van 1943 in een tijdsbestek van 4 maanden, 3 toestellen in Markelo neerstortten werd het tijd voor maatregelen. Bij de dorpschool werden loopgraven aangelegd, waar de kinderen bij alarm in moesten schuilen. Het was een zgn. zig-zag loopgraaf, die aan beide uiteinden een ingang had. Uiteraard moest er geoefend worden om alle kinderen zo snel mogelijk in de loopgraaf te krijgen. Deze oefeningen verliepen aanvankelijk nogal chaotisch, vooral ook omdat de oudste jongens niet de ingangen namen maar met veel vertoon vanaf de randen tussen de meisjes sprongen. In de winter van 1943 was de loopgraaf een geliefde speelplaats waar dan zogenaamd een sneeuwballenoorlog werd uitgevochten met de mensen van het distributiebureau. Het vergde natuurlijk wel enige tijd voordat alle 295 kinderen in de loopgraven zaten en daarom werd er ook geoefend om een 'veilige' plek in school te zoeken.

Loopgraven Dorpschool

Dagboek:

“’s Morgens had Van der Meulen gezegd dat we ’s middags een luchtalarm oefening zouden houden. Als hij in de gang eenmaal op de fluit blies, moesten alle kinderen onder de banken kruipen en de leerkracht onder de tafel. Twee fluitstoten betekende het einde van het alarm. (In Markelo was geen luchtbeschermingsdienst en ook geen sirene.) Ik had vergeten de kinderen dit te vertellen, maar toen er geronk klonk, begon ik ermee..... Toen dit geronk ineens in hevigheid toenam, keek ik naar buiten en toen ik de klas weer inkeek, waren de banken ineens allemaal leeg, want de kinderen zaten er al onder. Toen kwam het fluitsignaal en kroop ik onder de tafel. Na 5 minuten werd er gelukkig tweemaal gefloten, want de kinderen konden niet lang rustig onder de banken blijven. Toen de vliegtuigen voorbij waren begon in de verte een bombardement. De ruiten rinkelden en bij de tweede lading bommen verdween de hele klas, zonder aansporing, weer onder de banken. Het hoofd kwam ongerust vragen: ‘Trillen de ramen bij u ook zo juffrouw?’”

Dat humor in netelige situaties vaak een goed wapen is bleef in de oorlogsdagen onveranderd:

Dagboek:

“De meester vraagt op school aan Jantje:

‘Wat doen jullie thuis als er luchtalarm is?’

‘Nou, vader maakt ons wakker. We kleden ons aan, nemen ons vlucht koffertje en gaan naar beneden in de kelder.’

‘Goed en verder?’

‘Nou, als het luchtalarm is afgelopen gaan we naar bed terug. Vader controleert het huis en dan komt God.’

‘Wat zeg je daar nou. Komt dan God?’

‘Ja, meester, als we allemaal in bed liggen, horen we moeder zeggen: ‘God, kom jij nou ook nog!’”

In de loop van 1944 voerden de geallieerden de aanvallen nog meer op en het regelmatige luchtalarm had tot gevolg dat er nogal eens kinderen thuis bleven:

Dagboek 16 februari 1944:

Ook vorige week donderdag was het geweldig rumoerig in de lucht, veel witte strepen en veel geratel. 's Middags kwam Willem te laat op school. Ik zette een streng gezicht en zei: "Maar Willem, kom eens hier, je bent te laat". Willem kwam naderbij en begon te snikken: "Juffrouw.....moch nie noar schole van mien vâ....van de vliegtuigen".

Het nogal eens afwezig zijn van kinderen leidde er toe dat er steeds creatiever met de leerplicht werd omgegaan en dat ook om 'niet-oorlogse redenen' regelmatig vrij werd gevraagd of genomen.

Dagboek 29 februari

"Voor een nieuwe jurk naar Goor of de verjaardag van opa kon al een gewichtige reden zijn. Toen Jan laatst een ochtend vrij vroeg, omdat hij met z'n vader mee moest, vroeg ik hem naar de reden, waarop hij met zijn bromstem zei: 'Wie mot 'n kalf haal'n'".

Grote gevolgen heeft de Duitse 'invasie' op 2 september:

Dagboek zondag 3 september

"In Markelo was een grote verandering. Er waren zaterdagmiddag een massa soldaten gekomen, geen Grünen. Ongeveer 300 man van het westfront. Aanvankelijk lag het in de bedoeling ten behoeve van deze soldaten alle grote huizen op de Goorseweg te ontruimen, maar de officieren die heel 'redelijk' waren - stelden o.a. zich tevreden met de lagere school, de huishoudschool in Markelo en de scholen in Elsen en Stokkum. Na de overgang op school op vrijdag, moesten de kinderen zaterdagmorgen al naar huis gestuurd worden. Ze kregen voor onbepaalde tijd vakantie."

Schoolhoofd Van der Meulen maakte op de eerste bladzijde van de absentielijst 1944-1945 de aantekening: *"Op Zaterdag 2 september is de school gesloten wegens in beslagname door de Duitsers."*

Dagboek begin november

“Deze week deelde Van der Meulen mij mee: ‘Juffrouw, burgemeester Diemer wil, dat er weer school gehouden moet worden’. (Burgemeester Korhals Altes die in september moest onderduiken was inmiddels opgevolgd door de NSB-burgemeester L. Diemer.) *“Deze week worden de lokalen schoon gemaakt en een of twee lokalen worden voor de Wehrmacht vrij gehouden.” Aldus geschiedde. Onderwijzer Haghuis vond het niet nodig voor zijn klas zoveel over te sjouwen. Hij zei: ‘Laten we maar eerst eens kijken, of er kinderen komen en dan heb ik niets anders nodig dan een schoolbord en een krijtje.’” Bertie Lier zat nog in Elsenerbroek, maar had ’s middags enkele dingen van de zolder gehaald en Jo Wolters had vrijdags de boel al in orde. Maandagmorgen ging ik welgemoed naar school. In verband met de gedeeltelijke bezetting van de school was afgesproken de surveillance stipt te doen om ongewenste contacten tussen de kinderen en militairen te voorkomen. Twee collega’s voor de school, twee er achter - waaronder ik- en drie op de gangen. We zouden al tien minuten voor half negen aanwezig zijn.*

Juffrouw Jo Wolters

Toen ik de gang op ging rook en zag ik, dat een van de WC's niet gereinigd was. Er kon letterlijk niets meer bij! Mijnheer Van der Meulen maakte ik er op attent.

‘Zaterdagavond zijn er weer een stel soldaten gekomen. Uw klas kunt u ook niet meer gebruiken’. Ik ging direct naar mijn klas. De banken waren opzij geschoven en het middendeel werd ingenomen door twee rijen strolegers. Daar had ik de hele zaterdag voor opgeofferd! In mijn kast kon ik niet eens komen, er lag stro voor de deur. Toch moest ik erin, want daar stonden de

zaterdag door mij keurig opgestapelde boekjes. Met behulp van Bertie Lier en met handschoenen aan schoof ik het stro opzij en kon net door een

kier het hoogst noodzakelijke naar me toe halen. Ik zou les geven in de tweede klas bij Jo Wolters. Het ging verwonderlijk goed. We gaven om de beurt mondeling en schriftelijk les, zodat we elkaar niet stoorden. Op de eerste morgen zaten er bij mij 7 van de 46 kinderen en 's middags 10. De volgende dagen ook ongeveer zoveel, maar dat liep snel terug. Op een middag slechts 3. Dat kwam door het feit dat er vlooiën werden waargenomen. Verschillende moeders kwamen op school en vertelden dat hun kinderen 'ongemak' bij zich hadden. Van der Meulen ging naar de burgemeester, maar die vond dat overdreven gezeur van de ouders. Hij zei o.m.: 'Mijn kinderen hebben ook wel eens vlooiën gehad. En de kinderen die ze nu hebben, hadden ze vroeger natuurlijk ook al. U moet eerst maar eens met feiten komen'. De volgende dagen bleef, vanwege de vlooiënplaag, het aantal kinderen minimaal. De burgemeester werd woedend en vroeg de Duitsers hun soldaten door een militaire arts te laten onderzoeken. Uiteraard waren volgens deze arts de soldaten brandschoon en ook in school waren geen vlooiën te vinden. Zodoende werd er 's avonds in het dorp omgeroepen dat de school de volgende dag weer zou beginnen. Toch kwamen er niet meer kinderen. Bij Leeftink en Haghuis waren wel dagen dat er niemand was, zodat die naar huis gingen (wat Van der Meulen eigenlijk niet goed vond). Jo Wolters zat met 2 kinderen in haar helft ik met 3 in de mijne. Groot was mijn verbazing toen daar in mijn 'eenzaamheid' een SS-officier kwam. Hij zat tegenover mij op de bank en praatte zeer belangstellend met mij. Van der Meulen kwam er even later ook bij en nam het woord van mij over, want hij vond mijn Duits niet zo goed. De SS-man vroeg Van der Meulen waar ik vandaan kwam en of ik wel een Hollandse was. 'Sie ist ein richtiges Holländisches Mädchen', was zijn antwoord. Op de laatste middag (donderdag) kwam burgemeester Diemer plotseling binnen. Hij kwam joviaal op me toe, sloeg een arm om mijn schouder en vertelde me dat de school voor onbepaalde tijd gesloten werd, omdat er weer een groot aantal soldaten gelegerd moest worden. Hij eindigde met: 'U stuurt ze maar

naar huis en geeft ze huiswerk op'. Jo Wolters kreeg dezelfde 'behandeling'. Bij het verlaten van de klas zei ik hem: 'Uw zoontje is er vanmiddag niet geweest. Als hij huiswerk moet hebben, moet hij maar bij mijn kosthuis komen, dan zal ik hem wel wat opgeven', waarop Diemer antwoordde: 'Dat is goed juffrouw, prachtig hoor, mijn zoon is een deugniet, net als zijn vader'. Nauwelijks was hij de klas uit, of de Duitse soldaten kwamen het lokaal binnen om de banken eruit te halen. De kinderen en ik hadden amper de tijd om alle andere dingen achter in de klas te zetten. De kinderen vertrokken en ik moest nog enige malen in mijn eigen 3^e klas zijn om alles uit de kast te halen en te verhuizen naar de zolder van Haghuis. Bertie Lier hielp me gelukkig en we werden bijgestaan door enkele SS-lui. Die waren aanvankelijk niet erg bereidwillig waardoor een officier brulde: "Donnerwetter, stehe doch nicht so, du Faulpelzer, helfe doch etwas." De soldaat vroeg nog: "Das Mädchen?" waarop de officier zei: "Das ist kein Mädchen, aber ein Lehrerin, eine junge Lehrerin." Dit waren mijn laatste emotionele schooldagen."

De school was amper een week weer in 'gebruik' geweest en Van der Meulen tekende die dag aan: "Begin November een week les gegeven in de school. Toen in beslag genomen."

Hij noteerde daarbij in de loop van de volgende maanden:

- "Op donderdag 25 Januari '45 begonnen de lessen in café

Rothman en de Raadzaal

- Op 5 maart '45

Rothman, Raadzaal en Theehuis

- Op 27 maart '45 alles in beslag"

Zoals uit bovenstaande duidelijk wordt, werden de lessen voor een aantal klassen hervat in café Rothman (nu Torensmit)

Café Rothman

Klas 1 vond onderdak op de deel van Ter Balkt, 'Wissink', Larenseweg 17. Toen in november de koeien op stal moesten werd uitgeweken naar Hotel 'De Markelose Berg'. In de veranda werd door juffrouw Lier les gegeven, Toen de Duitsers bunkers en loopgraven aanlegden op de Berg werd het voor de kinderen te gevaarlijk. Dat de schiet oefeningen, die deze lieden hielden niet zonder gevaar waren bleek uit de vernielingen die ze aanrichtten in de Dijkerhoek.

Voor klas 2 begonnen de lessen gedurende een of meer middagen in de week in de horlogewinkel van Hagendoorn, nu Stationsstraat 16A. Voor de juffrouw was er een stoel, maar de kinderen moesten staan aan een grote tafel en een paar uur aan een stuk dus staande sommetjes maken. *"Schrijfoefeningen en leeslessen vond ik heel vermoeiend, ik was veel liever niet gegaan"*, aldus een leerling.

Het was een hele verbetering toen de lessen voortgezet konden worden in de raadzaal boven in het gemeentehuis. *"Nu kregen we meer les, konden allemaal zitten en interessant was, dat we om de beurt (of misschien wanneer we goed ons best hadden gedaan) plaats mochten nemen op de stoel van de burgemeester. Dat was een hele eer."*

De raadzaal was toen opgedeeld in twee delen: de 'school' was achter de tussenwand, in het eerste deel zaten vaak Duitsers achter een bureau en op tafel bevond zich een maquette met huisjes, boompjes, beestjes of soldaatjes. *"Van de juffrouw mochten we daar niet te veel naar kijken: Gewoon langs lopen."*

Misschien was het voor de Duitsers toch wel lastig, want na verloop van tijd konden we hier niet meer terecht."

Meester v.d. Meulen

Van der Meulen noteert:

- Op 4 juni '45 begonnen bij Wissink (ter Balkt), bij Wissink (Koenderink), bij Goorhuis (Meengs)

- 4 tot en met 20 Augustus '45 vakantie
- 29 augustus met 1 klas begonnen op school
- 30 Augustus 5 klassen in het schoolgebouw in gebruik

Een leerling vertelt:

“Het was na de bevrijding dat er les gegeven werd bij verschillende boeren op de deel. Mijn klas was te gast bij Ter Balkt, ‘Wissink’ in de Dijkerhoek. Lopend ging ik daar naar toe, met een zakje boterhammen mee voor in de middag.”

Ter zelfde tijd gaf meester v.d. Meulen aan andere klassen les bij ons op de deel (Goorhuis ‘Meengs’, Roosdomsweg 34.)

“Op instructie van de jongens uit de 7^e klas bracht ik soms 's morgens voordat ik zelf op pad moest, mijn geitebokje in een kamertje voor op de deel. Als dan de meester met zijn lessen begon kwam het bokje te voorschijn en zorgde voor vermaak door op en over de schoolbanken te springen.”

De andere klassen hielden school bij v.d. Berg, ‘Groot Wannink’ Stationsweg 1 en Wissink, ‘Koenderink’ Stationsweg 2. Na de zomervakantie (21 augustus 1945) konden we weer naar school in een nog steeds beschadigd schoolgebouw. We zaten op lange noodbanken achter tafels van schragen en planken, omdat veel van de oorspronkelijke banken verdwenen waren.”

Ook in de buurtschappen ging het lesgeven met de nodige hindernissen gepaard.

Toen in **Stokkum** de school door de Duitsers werd gevorderd werd les gegeven bij overbuurman Dollekamp. In diens winkel, annex fietsenzaak en café, vond meester ten Hove met zijn leerlingen onderdak in de gelagkamer. De kinderen kwamen hier een paar dagen in de week ‘op school’ en met het nodige huiswerk werd getracht het programma nog enigszins te volgen. Een rapport werd niet uitgereikt en iedereen ging voorwaardelijk over.

In **Markelose Broek** was naast de school een schuilkelder gemaakt, waarvan enkele keren gebruik werd gemaakt. Toen in de laatste oorlogswinter veel vluchtelingen uit het zuiden in

Markelo moesten worden ondergebracht werd hiervoor ook de school in Markelose Broek benut. De kinderen kregen toen hun lessen van meester Hooft en juffrouw Vreeman op de deel of in de keuken van Stegeman ('Jan v.d. Boer'), Larenseweg 31; Kooymans ('Knopert') aan de Blesdijk, nu Brummelaarsweg 6; Snellink ('Siene') Larenseweg 66 en bakker Aanstoot ('Lokget'), Larenseweg 48.

Na de bevrijding werd de school nog enige tijd gebruikt voor de opvang van vluchtelingen.

Ook in **Elsen** moest de school op zaterdag 2 september 1944 binnen enkele uren ontruimd worden, evenals de aangrenzende onderwijzerswoning. Schoolhoofd Assink schreef hierover na de bevrijding een rapport aan de Onderwijsinspectie in Deventer: *"Met behulp van de leerlingen, omwonende landbouwers en wat gemeentearbeiders is toen alle materiaal uit het gebouw verwijderd en ondergebracht op boerenhoeven in de buurt. De banken evenwel werden opgestapeld onder de overdekte speelplaats. Het onderwijs lag aanvankelijk enkele maanden stil en toen bleek dat er voorlopig geen kans was het schoolgebouw terug te krijgen, is het onderwijs gegeven in een drietal boerderijen. Hier konden echter alleen mondelinge lessen worden gegeven. Schriftelijk werk moesten de leerlingen thuis maken. Enkele maanden voor de bevrijding werd de kans 'opgepakt' te worden steeds groter. Daardoor kwam het onderwijs geheel stil te liggen. Overgrote moeilijkheden heeft het personeel niet gehad. De Heer Verwer, destijds hoofd der school hield zich bezig met de verzorging der vluchtelingen, de onderwijzers had als vrouwelijk persoon weinig te duchten en zelf bleef ik als 't 'heet' was 'in de kast.'"*

Als 'scholen' fungeerden de boerderijen: Bekkernens, 'De Kruder' aan de Holtdijk 2; Mensink, 'de Mösker' aan de Herikerweg 32 en Worsink, 'De Worse' aan de Worsinkweg 2. Op de deel of in de boerenkeukens werden de kinderen met open armen ontvangen.

In de buurt van de school in **Kerspel Goor** werd rond de, op enkele honderden meters afstand gelegen, Hengevelderbrug begin april 1945 behoorlijk gevochten. Het schooltje werd verwoest en ook hier kregen de kinderen les in de boerenkeukens.

De schoolgebouwen en hun inventaris kwamen bepaald niet ongeschonden uit de oorlog.

Schoolhoofd Assink gaf in zijn rapport een nauwkeurig overzicht van de schade: *“Na 8 april 1945 bleken ruim 80 van de 100 schoolbanken te zijn verstoekt, 4 kachels te zijn vernield, 4 kachelschermen ontvreemd evenals 12 schoolborden.”*

Dan volgt een hele lijst van verdwenen materialen als pennen, krijt, inkt, potloden, landkaarten enz. Ook de complete inventaris der natuurkundekast, waarin o.a. 1 oog en 1 oor en een fles met de gedaanteverwisseling van de kikker was spoorloos. *“Al deze artikelen lagen bij een boer nabij de school opgeslagen in een zorgvuldig afgesloten kast, welke werd opengebroke. Bij een andere boer werden alle handwerk-leermiddelen ontvreemd.”*

Het schoolgebouw was letterlijk ‘uitgewoond’: 53 ruiten waren kapot; schakelaars, leidingen en lampen grotendeels vernield; 2 lokalen en een WC zaten vol kogelgaten en uit alle kasten waren de schappen opgestookt enz., enz.

Het spreekt vanzelf, dat de leerprestaties door de onregelmatige lessen, niet bepaald optimaal waren. Er werden door ouders, ‘gasteren’ en leerkrachten veel inspanningen gepleegd om de kinderen nog enige vorm van onderwijs te geven al waren er perioden dat het beperkt bleef tot het ‘ze van de straat houden’. De inzet van de leerkrachten ging soms ver. Zo ging juffrouw Wolters, woonachtig in Holten, regelmatig per fiets bij kleine groepjes kinderen thuis op bezoek. Ze deed dit met name in Markelose Broek, zodat de kinderen niet de gevaarlijke reis naar de ‘boerderijschool’ hoefden te maken. Die reis was blijkbaar voor de kinderen gevaarlijker dan voor haar zelf.

J.H. ter Balkt & W.Koldewijn.

Soldaat kroop vergeefs onder tafel.

Het volgende werd verteld door
ArendJan Schreurs (Baas AorntJan):

“Wij wonen hier aan een binnenweg tussen Lochem en Markelo, plm. 2 km van het Twentekanaal en de spoorlijn en het heeft hier enkele dagen gespannen, vooral tussen 1 en 6 april 1945. Vrijdag 6 april zagen we in de verte een vreemd vervoermiddel, dat later een

Canadese tank bleek te zijn. Die kwam echter niet, zoals we verwacht hadden van de Lochemseweg, maar uit de richting van Laren, omdat de brug over het kanaal bij de Hunger was vernietigd. We waren natuurlijk dolgelukkig want we zaten vooral de laatste 5 dagen zo ongeveer in de gevechtlijn, al konden we het rood, wit, blauw zien wapperen op een boerderij aan de overkant van het kanaal. Daar was men al bevrijd en bij ons lag het nog steeds vol met Duitsers, die aan het kanaal zo lang mogelijk stand hielden.

We sliepen met ons hele gezin in één kamer, de kinderen samen in één ledikant. De anderen moesten maar op de vloer “uitrusten”, want de overige kamers en bedden waren door de bezetters in beslag genomen en de “Spies” had zich een aparte kamer toegeëigend.

Op de deel en in schuur hadden we af en toe soldaten die even mochten uitrusten en die vooral veel “Schnaps” gebruikten. We moesten steeds volop “meegetieten”, en we deden maar zo’n beetje voor de schijn mee, want we knepen hem wel een beetje, hoewel ze, naar de omstandigheden gerekend, niet erg lastig waren. Wel maakten ze duidelijk, dat, als zij “volgens de plannen” weggingen, zij het bevel hadden om onze gehele boerderij in brand te steken. Doch ze voegden daaraan toe dat, als we maar zoveel mogelijk meewerkten alles wel goed ging.

We zijn er dan ook met enkele vermiste fietsen en eieren afgekomen.

Toen kwam de donderdag 5 april. Er stond een "hoge" Duitser bij de buurman te schreeuwen dat ze verder moesten om niet omsingeld te worden en het ging inderdaad snel. Binnen enkele minuten was alles verdwenen.

Eén soldaat probeerde op 't laatste moment bij ons onder de tafel te kruipen en fluisterde ons toe "Ik wil niet mit". Dat hielp echter niet, want toen de commandant de groep inspecteerde, haalde hij hem. Hoe strijdensmoe die soldaat echter wel was, bleek, toen hij mij met tranen in de ogen nog vlug de hand schudde en zei dat voor ons de oorlog voorbij was. Toen voelde ik ook het vocht in mijn ogen, al schuilden er ook vreugdetranen achter...

De volgende morgen, toen we de eerste Canadese tank zagen, meenden we bevrijd te zijn, doch 2 km verder richting Markelo bleek de Roomsdomsbrug over de Schipbeek ook te zijn vernietigd en daar probeerden de Duitsers nog stand te houden. De tank moest dan ook spoedig weer terug. Zondag 8 april was Markelo zo ongeveer vrij en dat was een dag om nooit te vergeten".

Bevrijding of beheersing

Proclamatie

Op 8 april 1945 werd door de plaatselijke commandant der Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten in Markelo, een proclamatie uitgegeven waaruit hieronder enkele zinsneden:

Nu de geallieerde legers ook Markelo hebben bevrijd, is het van groot belang dat de orde en rust onder alle omstandigheden blijft gehandhaafd...

Diegenen die in het bezit zijn van wapenen, zonder daartoe gerechtigd te zijn, dienen deze onmiddellijk ten gemeentehuize in te leveren...

Ook is het verboden zelfstandig vergeldingshandelingen te nemen of te doen nemen tegen N.S.B.ers, zwarthandelaren en andere z.g. Nederlanders die op een of andere wijze de Duitse Weermacht en haar verschillende takken van dienst hebben bevoordeeld.

Enz.

Geen bijltjesdag

Als we aan 8 april 1945 terugdenken, zien we weer de mensenmassa (bijna de gehele Markelose bevolking) voor het gemeentehuis, zwaaien naar onze bevrijders. Sommigen hebben geluk en kunnen al een sigaret bemachtigen. De menigte is dol van vreugde. Deze vreugde wordt nog groter als de eerste NSB'ers en sympathisanten van de Duitsers worden opgehaald. Veel is er gebeurd op de dag van de bevrijding en de daaropvolgende dagen. Vijf jaar lang woede, frustratie en haat ontaardt zich. Massale arrestaties (sommige onnodig), opgekropte emoties die ontaarden in het kaalscheren van zogenaamde "moffenmeiden" (is in Markelo ook gebeurd). Misschien is hiermee wel een soort "bijltjesdag" voorkomen. Hoewel woede en frustratie, na vijf jaar onderdrukking, zeer begrijpelijk zijn, heeft de Markelose bevolking op dit punt zich

gelukkig weten te beheersen. Onduidelijk blijft hoeveel Markelose inwoners in de dagen na de bevrijding zijn gearresteerd.

Terugkeer Burgemeester Korthals Altes

In Frankrijk zijn na de capitulatie van de Duitsers vermoedelijk 30.000 collaborateurs op straat, uit revanche, gedood. Ook Nederland was in eerste instantie niet van plan zachtzinnig om te springen met haar eigen landverraders.

Ook werden er na 8 april een vijftal personen gearresteerd op verzoek van de Politieke opsporingsdienst. Dit waren geen Markelöers.

In totaal zijn er in Nederland 450.000 dossiers aangelegd van foute Nederlanders (politieke delinquenten) en de berechting daarvan heeft geduurd tot 1951.

Beslagname

Direct na de bevrijding werd Markelo onder Militair gezag geplaatst en werden een aantal bedrijven in beslag genomen van hen die na de bevrijding werden gearresteerd. Deze bedrijven

werden onder beheer gesteld van de Rentmeester van de Staatsdomeinen in Zwolle. Op deze bedrijven werd een voorlopige bedrijfsleider aangesteld tot de uitspraak van het tribunaal. In totaal werden er na de bevrijding in Markelo 20 bedrijven voor aangewezen, doch na screening bleven er 12 bedrijven over die onder beheer werden gesteld.

Waar of niet waar?

In maart 2002 hebben we een briefwisseling gehad met Ingeborg Kocks uit Duitsland die bezig was om een boek te schrijven over de “Weltkriegen” en daarvoor veel onderzoek verrichtte. Zij hoorde van een man die toen 85 jaar was het volgende:

“Eind 1944 begin 1945 was ik als bezettingssoldaat in Markelo. Op 13 februari 1945 bereidde de SS een actie voor om Markelo van vier zijden met kanonnen te beschieten. Als bezettingssoldaat moest ik daar ook aan mee doen, doch ik heb geweigerd. Ik ben toen ter dood veroordeeld maar door avontuurlijke omstandigheden heb ik het overleefd”.

Ingeborg Kocks schrijft erbij dat zij nergens een bevestiging van dit verhaal kan vinden, maar dat de man zoveel details kon vertellen dat het ergens wel een grond van waarheid bevatte.

Uiteraard hebben wij ook naar een bevestiging van dit verhaal gezocht, maar tot nu toe tevergeefs. Maar... misschien is Markelo wel aan een ramp ontsnapt. Wij zullen dit wel nooit te weten komen.

Frustraties

In de vele publicaties over de bevrijding en daarna komen we ook de volgende kritische kanttekeningen tegen.

De ‘echte’ verzetsmensen, zij die gedurende de bezetting alle mogelijke offers hebben moeten brengen, zijn teleurgesteld. Hun moeite wordt nauwelijks beloond, niet dat het moet, maar toch... Als zij zien dat allerlei lieden op de voorgrond treden en de naam van de B.S. beschamen en te grabbel gooien, trekken zij zich terug.

Burgemeester Korthals Altes is terug

De redactie vroeg zich af of dit in Markelo ook geleid heeft tot een soort tweespalt. Inderdaad was die wrevel er ook in Markelo. Na veel speurwerk vonden wij onderstaande brief die de Burgemeester van Markelo verzonden heeft aan 45 oud illegale werkers in Markelo.

Gemeente Markelo

L.S.

Wij behoeven het niet onder stoelen of banken te steken dat de verhouding tussen hen die vóór de bevrijding in deze gemeente hun sporen verdiend hebben met illegaal werk niet meer is zoals die onder strijdmakkers behoort te zijn. Ik weet dat dit ook in uw eigen kring door velen wordt betreurd en het komt mij met hen

gewenst voor, dat zo spoedig mogelijk weer een goede grondslag voor samenwerking gevonden wordt .

Ik heb mij voorgesteld om morgen na afloop van de teraardebestelling van ons aller vriend Wondaal te komen tot een gemeenschap van oud-illegale werkers.

Hier zouden naar mijn mening alleen hen verenigd moeten worden die in de gemeente Markelo in de bezettingstijd daadwerkelijk illegaal gewerkt hebben.

Ik nodig u daarom uit tot een bijeenkomst op de raadszaal na de begrafenisplechtigheid.

Ik heb deze uitnodiging gericht tot de personen die in de bijlage vermeld staan. Mocht u tegen de aanwezigheid van een dezer bezwaar hebben, dan verzoek ik u dit tijdig te willen mededelen ook indien u meent dat er iemand overgeslagen is.

Met vriendschappelijke groeten, enz.

Oorkonde van Eisenhower

Markelo lag in de aanvliegroete van Engelse en Amerikaanse bommenwerpers die de Duitse steden bombardeerden. Hierdoor kwam het dat er in de omgeving vliegtuigen neerkwamen die waren neergeschoten door Duits afweergeschut of Duitse jachtvliegtuigen.

De plaatselijke bevolking, meestal de boeren, probeerden de bemanningsleden te vinden voordat de Duitsers ter plaatse waren. Ze verborgen deze mensen (met gevaar voor hun eigen leven) in bossen of in hooibergen. Zo gauw de zoektocht van de Duitsers voorbij was, werden deze mensen overgedragen aan de “ ondergrondse” die voor verdere transport zorgde.

Verschillende helpers hebben na 1945 een oorkonde gekregen van president Dwight D.Eisenhower voor de hulp die zij boden om de deze bemanningsleden uit handen van de Duitsers te houden. Vele van deze helpers spraken daar nooit over, ook niet na 1945. Wij hebben enkele namen gevonden van Markeloërs (zie de namen hieronder), waaronder Ds. Schellenberg, die bovengenoemde oorkonde ontvingen alsmede een dankbrief van

Churchil. Over de hulp die Ds. Schellenberg in die tijd geboden heeft aan de neergeschoten bemanningsleden, laten we zijn oudste dochter Amanda⁴ aan het woord.

De Pilot

“Op een zaterdagavond in de laatste oorlogswinter, werd er aangebeeld bij de pastorie. Mijn vader ging opendoen en zag iemand uit de Hoch op de stoep staan. De man zei dat hij direct mee moest komen omdat er een vliegtuig was neergestort.

Mijn vader was niet verrast en samen met de boer haalde hij zijn buurman op, de huisarts Wanrooy. Met zijn drieën gingen ze op de fiets naar de plek waar het vliegtuig was neergekomen.

Er was geen mens te zien maar toch gingen ze zoeken. Op een gegeven moment hoorden ze gekreun en liepen in die richting.

Ds. Schellenberg

Ze zagen eerst de parachute en even later de piloot. Hij zat op de grond en hield zijn pols vast. De dokter heeft zijn pols ingezwachteld en daarna werd overlegd waar deze jonge man naar toe gebracht moest worden. Mijn vader zei tegen de man die hem had opgehaald dat hij de piloot achter op fiets naar de pastorie moest brengen. Door de achterdeur werd de piloot bij ons naar

binnen gebracht en in het werkhok bij de keuken te slapen gelegd. De huisarts hechte de pols en legde een gipsverband aan want hij had ook nog zijn pols gebroken.

Mijn vader deed de achterdeur niet op slot. Een paar uur later haalde de dokter de piloot op en bracht hem naar een boerderij in de buurtschap”.

---

⁴ Amanda Leffelaar-Schellenberg heeft een boekje uitgegeven over de periode 1929-1950, de periode waarin zij opgroeide in Markelo. Het boekje heeft de toepasselijke titel “De Wehme”.

Ds. Schellenberg zat dus min of meer in het verzet. Hoe kwam het dat hij er bij werd gehaald als er weer een piloot verborgen moest worden?

Amanda: *"Ik heb daar later op nagevraagd in het dorp want mijn vader wilde daar nooit ver praten. Daar bleken twee redenen voor te zijn, als eerste mijn vader sprak goed Engels (dat waren er toen nog niet veel) en de mensen kenden hem. Op een zondagmorgen in de hongerwinter 1944-1945 kwam ik 's morgens wat*

vroeg in de keuken wat mijn moeder zeer verschrikte. Toen vertelde ze mij het geheim dat er in die nacht ook een Poolse piloot in ons huis heeft geslapen. Ze vertrouwde er op dat ik mijn mond hield. Hoe dat allemaal heeft gekund dat snap ik nog steeds niet. Op die zaterdagnacht dat die piloot bij ons sliep hadden we drie Duitsers in huis, twee evacués uit Scheveningen, een hongerkind uit Rotterdam, het dienstmeisje, mijn oma die heel erg ziek was, mijn vader en moeder en vijf kinderen waarvan ik de oudste was".

Een paar jaar na de oorlog, zei Ds. Schellenberg in een van zijn preken over Psalm 46: *"Hoe klein voelt de mens zich dan. Allerminst een held! Er wordt vaak gesproken over de helden van de oorlog en het verzet. Zij die dat werkelijk waren, zullen dat nooit zeggen. Ze hebben niet een heldenrol willen spelen. Zij deden wat ze noodzakelijk achtten".*

Ook zij ontvingen een oorkonde

Zij deden wat ze noodzakelijk achtten en bleven op de achtergrond. Ook na de bevrijding en later bij herdenkingen, voelden zij zich geen helden. Daarom was het voor ons moeilijk om de namen te achterhalen van degenen die wel degelijk hun leven hebben gewaagd om geallieerde vliegers uit handen van de Duitsers te houden.

Onderstaande personen ontvingen eveneens een oorkonde van Eisenhower en een dankbrief van Churchill. Dat waren, voor zover wij deze hebben kunnen achterhalen:

A .van Hemert, Stationsweg

J. W. Ebbekink, Winterkamperweg

B. Wanrooy, Goorseweg

G. H. Roelvink, Traasweg

J. H. Schottink, Stokkumerbroekweg

J.H.ten Hove, Stokkumerbroek.

Als een palmboom zal hij wassen

Naast bovengenoemde oorkondes blijkt dat een enkeling nog andere waarderingen heeft ontvangen, zoals J.H.ten Hove (Henkie van Gait, onlangs overleden). Hij kreeg een bedankbrief van Prins Bernhard voor zijn aandeel in het verzet tegen de Duitsers. In deze brief wordt tevens zijn broer Albert postuum geëerd, die eveneens in het verzet zat en op 1 april 1945 door de Duitsers is doodgeschoten.

Daarnaast ontving de familie Ten Hove een soort dankbetuiging uit Palestina (nu Israel). Hierin staat dat L.en M. Cohen een boom hebben gepland ter herinnering aan de hulp verleend in de donkere jaren der Duitse bezetting.

Hongerkinderen

In de Oorlogswinter 1944-1945, de “hongerwinter”, werden vanuit de westelijke grote steden vele kinderen naar het platteland in het noorden en oosten van Nederland uitgezonden. Het was de bedoeling dat de ondervoede kinderen bij hun gastgezin op krachten kwamen en weer een gezond gewicht zouden krijgen. De uitzendingen werden georganiseerd vanuit het Interkerkelijk Overleg. Dit was een organisatie ontstaan uit een samenwerkingsverband tussen verschillende kerken. Ook in Markelo vonden deze uitzendkinderen, ook “hongerkinderen” genoemd, onderdak.

Als voorbeeld hier de belevissen van Corrie, die op 13-jarige leeftijd, vanuit Utrecht als uitzendkind was ondergebracht was bij een boerengezin in het Markelose Groenland.

Corrie's verhaal:

“Onze ouders vonden het erg moeilijk hun kinderen te laten gaan en hebben het zo lang mogelijk uitgesteld. Maar toen wij alleen nog suikerbietenpap en tulpenbollen te eten hadden zijn mijn zusje Joke (10 jr) en ik (13 jr) met het laatste transport eind februari 1945, vlak voordat de IJsselbrug afgesloten zou worden, vertrokken met onbekende bestemming. Wij gingen vroeg in de morgen in een vrachtwagen met ca. 12 andere kinderen tot Nijkerk. Hierna wisselde het vervoer: paard en wagen of op de laadbak van een vrachtwagen. Het was bitter koud en onze kleding was nu ook niet bepaald van deze tijd. Maar het vooruitzicht eten te krijgen hield ons op de been en wij vonden het ergens ook nog wel een groot avontuur. Wat wij ons nog van deze tocht herinneren waren wel de hoogtepunten. Wij hadden een grote witte vlag op de wagens zodat wij herkenbaar zouden zijn voor de Engelse vliegtuigen. Maar toen deze net voor de IJsselbrug vlak over onze hoofden scheerden, klaar voor beschieting (wat zij graag deden op Duitse transporten), zijn wij toch maar allemaal in een greppel gedoken. De witte vlag heeft ons gered. Wij overnachtten in scholen en ook nog een keer bij particulieren. Wij kwamen bij een slager terecht waar wij ons vol aten aan roggebrood

met spek op een maag die niets meer gewend was. Wat dat voor gevolgen had is niet moeilijk te bedenken.”

Opm.:

De organisatoren van de uitzending hadden de kinderen een briefje meegegeven waarop stond wat zij de eerste 14 dagen mochten eten. Omdat de kinderen honger hadden geleden was het nodig dat de eerste tijd nog matig werd gegeten. Maar ja, als je erge honger had en dan ineens zoveel krijgen kon als je wilde .....

In de eerste brief, die Corrie op maandag 26 februari (reeds bij haar pleegouders) aan haar ouders schreef zegt zij: *“Nou gisteren zijn Joop (Joke) en ik alle twee niet erg goed geweest. Dat komt zo. In de nacht van zaterdag op zondag zijn wij in Heino bij particulieren ondergebracht. Joop en ik samen bij een slager; daar hebben we 8 sneden gewoon brood en 8 sneden roggebrood gegeten met een soort spek. En 's morgens heb ik er weer 10 gegeten. Joop maar 2, toen kon ze al niet meer.”*

Vervolg van Corrie's verhaal

“Ook hadden wij onderweg zo 'n honger dat wij gestopt zijn bij een suikerbietenveld en deze van het land af gegeten hebben of het aardbeien waren. Mijn zusje raakte ook nog bevangen van de kou en moest in een melkfabriek met warme melk weer opgelapt worden.

Op een nacht kwam er een V1 neer vlak bij de school waar wij sliepen. Wij moesten allemaal naar buiten en Joke herinnert zich nog goed dat zij zich aan een hek vastklampte zodat ze niet de lucht in zou gaan als hij zou ontploffen.

Maar ook dat gebeurde gelukkig niet.

Met ontroering vertelt mijn zus nog steeds hoe ik op een avond tekeer gegaan ben om bij haar te kunnen slapen. De ouderen werden in die school gescheiden van de jongeren wat ik mij niet liet gebeuren en ik kreeg nog mijn zin ook. En toen kwamen we in het beloofde land. Voor ons werd dat Twente en dat is ons hele verdere leven zo gebleven.

Opm.:

Corrie en haar zusje waren in Markelo eerst opgevangen in de “Brookschole”. Daar kregen ze te eten (weer boterham met spek) en vond de toewijzing aan de diverse gezinnen plaats. Na nog een nacht in de school geslapen te hebben werden Corrie en Joke naar hun pleeggezinnen gebracht.

Corrie, enkele jaren na de bevrijding

“ Wij kwamen op boerderijen terecht die niet ver van elkaar aflagen. En ook daar beleefden we veel. De aankomst herinner ik mij nog als de dag van gisteren. Nog zie ik de dampende borden hutsput op tafel staan waar ik van te eten kreeg. Nu hadden onze pleeggezinnen een lijst meegekregen wat en hoeveel we mochten eten in het begin, wat wel verstandig was, maar het was een feestmaal wat niet tegen het duurste diner opkon.”

Opm.:

Corrie's ouders had hun dochters een brief voor de toekomstige pleegouders meegegeven. In de brief vertelden de ouders dat het hen zeer zwaar viel het eigen kind los te laten en in onbekende handen over te geven, maar dat het noodgedwongen niet anders kon.

De brief:

Utrecht Febr. '45

Aan de Pleegouders van onze dochter Corrie.

Het is alleen de nood, die ons dwingt onze kinderen los te bevelen en over te geven in onbekende handen. Het is ons een troost te weten, dat zij hartelijk zullen ontvangen worden en dat gij om Christus' wil U over onze arme kleinen ontfermt. Gelukkig trekken zij zelf met blijde verwachting het onbekende tegemoet. Het vooruitzicht van een bordje goed voedsel lokt ze zó zeer: de honger kwelt ze elke dag meer, hoeveel reden tot dankbaarheid we nog hebben.

Wij danken U dat gij U over onze kinderen wilt ontfermen en bevelen onze Corrie in Uw liefde aan. Zij is een flinke deern geweest, U kunt het haar nog aanzien. De honger maakt het haar al heel lastig. Zij smakt naar voldoende en goede voeding. U kan haar gerust allerlei huishoudelijke hulp opdragen. Dit is ze hier ook gewend. Kan zij school gaan (2e klas UL0) dan is ook dat gewenst, maar in deze tijd niet beslist noodzakelijk. Het schooljaar 1944-'45 is toch verloren.

Wij vertrouwen dat U geduld met haar wil hebben en liefderijk op wil nemen in Uw huis. Nooit konden wij haar er toe krijgen, zonder ons, bij ooms oftantes te gaan logeren. Zij is zeer gehecht aan het ouderlijk te huis. Honger en gebrek nijpen nu echter zó, dat zij graag naar het Noorden gaat. Wij hopen, dat zij daar ons voor lange tijd "vergeten" kan. Dag en nacht zullen wij aan onze afwezige kinderen denken. Wij zullen ze meer dan ooit in den gebede aan God opdragen. Hartelijk hopen wij dat niet te veel van Uw gastvrijheid zal worden gevraagd.

De Heer zegene U. En mocht U soms een ogenblik spijt krijgen, denkt dan aan de achtergebleven ouders en de eenzaam geworden kinderziel.

Geve de Hemelse Vader, dat wij elkander in gezondheid mogen weerzien en wellicht U nog eens persoonlijk zullen mogen danken, voor hetgeen U voor onze Corrie zijt geweest.

Met vriendelijke groeten

De Ouders:

“Maar hoe wisten onze ouders nu waar wij waren gebleven? Post konden wij nog wel versturen via het Rode Kruis maar dat duurde erg lang eer het op de plaats van bestemming was. Ik schreef alvast een brief voor het geval er iemand uit Utrecht -van het evacuatiebureau- aan de deur zou komen op hongertocht en na enkele dagen gebeurde dat ook. Er zijn nog heel wat brieven gevolgd zodat onze ouders wel op de hoogte bleven van onze belevenissen maar als je zelf kinderen hebt besef je pas hoe erg het voor hun moet zijn geweest in die onzekere tijd.”

Het moet ook voor de pleeggezinnen niet altijd makkelijk geweest zijn en dat besef je ook later pas. Als kinderen bv. ineens een zusje erbij kregen wat de aandacht opvroeg of in mijn geval als je als ouder echtpaar de slaapkamer moest delen met een vreemde. Wij sliepen met vier mensen op één kamer. In het voorste bed opa en opoe en daarachter een nicht die als hulp aanwezig was waar ik het bed mee deelde. Ik kon het direct goed met haar vinden en dan werd er op bed heel wat gelachen en gekletst wat opoe niet altijd kon waarderen.

En ook voor ons was het wel even wennen. Wij waren thuis tamelijk luxe opgevoed voor die tijd en hadden zelfs een toilet boven. Nu moesten we buiten in de kalverenstal naar een houten pleetje. Joke ging naar de lagere school maar ik was al op de MULO en die was daar echt niet te vinden. Ik hielp dus in de huishouding met de lichtere karweitjes. Eén daarvan was de dikke pap roeren die iedere avond gegeten werd. Toen mijn zusje eens bij mij was en ik naar het toilet moest vroeg ik haar op de pap te letten. Dat deed ze wel maar toen de pap dreigde over te koken holde ze naar buiten om mij te halen met alle gevolgen van dien. Ja, van pap koken had ze geen verstand.

Verder herinner ik mij nog goed dat ik erg graag een keer naar het dorp wilde om een boodschap te halen. Ik leende onder

protest van opoe een fiets want het zou toch wel erg raar zijn als ze mij die net zouden afpakken, wat de moffen erg veel deden. Ik was nog niet in het dorp aangekomen of ja hoor daar ging de fiets in Duitse handen over. Dan voel je je toch wel erg bezwaard.

Maar wij hebben daar ook heel veel leuke dingen beleefd!

's Middags ging ik vaak naar mijn zusje want daar waren ook wat jongere mensen. Op een middag eind april ging ik naar huis toen ik tot mijn grote schrik een colonne soldaten aan zag komen. Ik vluchtte een weiland in en kwam door de velden thuis waar ik hoorde dat de Canadezen in aantocht waren. Nou ik had ze dus al gezien begreep ik nu. Wat een feest!

Het duurde tot half juni eer wij met een transport naar Utrecht terug konden al was dat nog geen luxe. Wij werden midden in de stad na een lange rit afgezet en moesten maar zien dat we thuis kwamen. Nog zie ik ons sjouwen met de koffers maar de verrassing die we onze ouders zouden bezorgen als we weer op de stoep stonden was groot. Zij wisten nog nergens van. Wij gingen als magere skeletten weg en kwamen als ronde tonnetjes terug.

Nog heel vaak zijn we terug gegaan naar ons Twenteland. Eerst met onze ouders en later met man en kinderen. In een zomerhuisje bij de burenen of met de tent bij de boerderij. Mijn zusje gaat nog ieder jaar terug naar een vakantiepark in de buurt en bezoekt dan weer alle bekenden. Zelf ben ik twee jaar terug nog geweest en het voelt dan nog als thuiskomen al zijn er inmiddels veel mensen niet meer. En ik hoop nog een keer te gaan!

Corrie⁶⁶.

